

บทที่ ๓

หลักพุทธธรรมในการเสริมสร้างภูมิปัญญาตำบลน้ำริด อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่บังเกิดขึ้นเพื่อช่วยเหลือมนุษย์ในโลกนี้ ให้หลุดพ้นจากความทุกข์หากผู้ปฏิบัติตามนำมาใช้อย่างถูกวิธี เพราะมนุษย์ต้องอยู่เป็นกลุ่มในสังคมที่ทุกคนยอมรับว่าเป็นสังคมที่มีความเจริญรุ่งเรืองเพียบพร้อมไปด้วยอุปกรณ์อำนวยความสะดวกสบายในการดำรงชีพอยู่ในกับกลุ่มชุมชน ที่มีความคิดเห็นแตกต่างกัน เป็นเรื่องของปฏิกิริยาชนธรรมดา ย่อมมีทั้งสุขและทุกข์ แต่ขณะเดียวกันก็เกิดความไม่สงบขาดความมั่นคงด้านจิตใจขาดหลักการที่พึงทางใจทำให้มีปัญหาต่อการดำรงชีวิตของตนและส่วนรวมและประเทศชาติ

ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาหลักพุทธธรรมที่ใช้ในการเสริมสร้างภูมิปัญญาของชุมชนตำบลน้ำริด อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี ดังนี้

๓.๑ ความหมายของหลักพุทธธรรม

๓.๒ ลักษณะของหลักพุทธธรรม

๓.๓ ความสำคัญของหลักพุทธธรรม

๓.๔ หลักพุทธธรรมที่ใช้ในการเสริมสร้างภูมิปัญญาของตำบลน้ำริด อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี

๓.๑ ความหมายของหลักพุทธธรรม

หลักพุทธธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าที่เราเคารพนับถือจึงมุ่งที่สอนให้มนุษย์มีหลักที่พึงทางใจและมีแนวทางการประพฤติปฏิบัติที่จะทำให้เกิดมงคลแก่ชีวิต อันจะทำให้มนุษย์สามารถอยู่รวมกันในสังคมด้วยความสงบสุขและเจริญก้าวหน้า หลักพุทธธรรมเป็นเครื่องนำทางในการดำเนินชีวิตธรรมทุกข้อหากปฏิบัติตามอย่างจริงจังจะเป็นประโยชน์แก่ชีวิตอย่างมากทั้งสิ้น หลักพุทธธรรมนั้นสอนทั้งการดำเนินชีวิตที่จะทำให้ชีวิตตนมีค่าหรือเป็นชีวิตที่ประเสริฐ ชีวิตที่อยู่ด้วยความเจริญและคุณธรรมและสอนการดำเนินชีวิตให้สังคมอยู่ร่วมกันอย่างสามัคคี สงบและเกิดประโยชน์แก่ส่วนรวม

คำว่า “พุทธธรรม” ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๒๕ หมายถึง ผู้ตรัสรู้, ผู้ตื่นแล้ว, ผู้เบิกบานแล้ว คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่ทรงตรัสรู้โดยค้นพบความรู้เรื่องความจริงอันเป็นสัจธรรมแห่งชีวิตมาเปิดเผยไว้เป็นหลักประพฤติปฏิบัติในศาสนา^๑

^๑ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๒๕, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๙), หน้า ๖๐๑.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายของคำว่า “พุทธธรรม” หมายถึง เป็นคำสอนเดิมแท้ของพระพุทธเจ้าที่ทรงตรัสรู้ธรรมที่พระองค์ทรงค้นพบนี้ ต่อมาเมื่อทรงนำไปให้ผู้อื่นฟังทรงเรียกว่า “มัชฌิมนธรรม” หรือหลักธรรมสายกลาง และทรงเรียกข้อปฏิบัติอันเป็นระบบที่พระองค์ทรงบัญญัติขึ้นว่า “มัชฌิมาปฏิบัติ” หรือหลักธรรมสายกลาง เพื่อให้มนุษย์ดำรงชีวิตอยู่ในสังคมอย่างมีความหมายแท้จริงได้ว่า ธรรม คือทุกสิ่งทุกอย่างที่มีจริง^๒

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายของพุทธธรรมไว้ ดังนี้

๑. พุทธธรรมเป็นธรรมของพระพุทธเจ้า พระคุณสมบัติของพระพุทธเจ้า ในคัมภีร์ มหานิทเทศ ระบุไว้มี ๖ ประการดังนี้

๑.๑ กายกรรมทุกอย่างของพระพุทธเจ้าเป็นไปตามพระญาณ (จะทำอะไรทำด้วย ปัญญา ด้วยความรู้ความเข้าใจ)

๑.๒ วาจากรรมทุกอย่าง เป็นไปตามพระญาณ

๑.๓ มโนกรรมทุกอย่าง เป็นไปตามพระญาณ

๑.๔ ทรงมีพระญาณ ไม่ติดขัดในอดีต

๑.๕ ทรงมีพระญาณ ไม่ติดขัดในปัจจุบัน

๒. ธรรมที่ทำให้เป็นพระพุทธเจ้า คือ บารมี ๑๐ (ทาน ศีล เนกขัมมะ ปัญญา วิริยะ ขันติ สัจจะ อธิชฺฐาน เมตตา อุเบกขา)

๓. ธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ เช่น สติปัฏฐาน ๔ (กายานุปัสสนา เวทนานุปัสสนา จิตตานุปัสสนา อัมมานุปัสสนา) มรรคมีองค์ ๘ (สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ) ชันธ ๕ (รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ) ปัจจัย ๒๔ (ลักษณะหรืออาการแห่งความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งทั้งหลาย ที่สิ่งหนึ่งหรือสภาวะธรรมอย่างหนึ่งเป็นองค์ประกอบที่ช่วยเอื้อ เกื้อหนุน ค้ำจุน เป็นเหตุหรือเป็นเงื่อนไขให้สิ่งอื่นหรือสภาวะธรรมอย่างอื่นเกิดขึ้น คงอยู่ หรือเป็นไปอย่างใดอย่างหนึ่ง) เป็นต้น^๓

พุทธทาสภิกขุ ได้ให้ความหมายของพุทธธรรมว่า พุทธธรรมคือ สิ่งๆ หนึ่งที่จะทำให้คนธรรมดากลายเป็นพุทธะคือ ผู้ตรัสรู้ ผู้เบิกบาน เป็นสิ่งธรรมดาดอย่างหนึ่ง ซึ่งมีอยู่เบื้องหลังของชีวิต รุ่งเรือง สว่างไสวอยู่เสมอ ไม่รู้จักดับ ทรงตัวเองอยู่ได้ตลอดกาล และพร้อมอยู่เสมอที่จะสัมผัสกับใจถ้าหากลอกเอาเครื่องหุ้มห่อจิตออกเสียได้เมื่อใด ก็จะมีสิ่งๆ นั้น ซึ่งเป็นสิ่งที่ให้แต่ความสงบ เยือกเย็น ความสะอาด และความแจ่มแจ้งในปัญหาของชีวิตทุกอย่าง สิ่งๆ นี้เป็นสัจธรรมอันเดียวที่สูงยิ่งกว่าสัจธรรมทั้งหลาย トラバโตที่มนุษย์ยังไม่พบกับสัจธรรมนี้ ความปลอดภัยที่แท้จริงของชีวิตยังมีไม่ได้^๔

พระครูวิจิตรธรรมโชติ ได้ให้ความหมายของพุทธธรรมไว้ว่า พุทธธรรมเป็นธรรมที่เป็นอุปกรณ์เปรียบเหมือนยานพาหนะ เป็นธรรมที่คงตัวและปรับได้ เป็นกุศลธรรมและอกุศลธรรมซึ่งธรรมะตามที่ได้ศึกษามาแล้วมีความหมายว่า เป็นธรรมชาติ หรือเป็นสิ่งที่พัวพัน ที่มีอยู่ในตัวของแต่ละคน

^๒ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุง และขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๙๒๓.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖-๑๐.

^๔ พุทธทาสภิกขุ, วิถีแห่งการเข้าถึงพุทธธรรม, ม.ป.ส., ๒๕๔๗, หน้า ข.

เมื่อครั้งพระพุทธเจ้าตรัสรู้ธรรมหรือเข้าถึงหลักธรรมชาตินี้แล้ว พระองค์ก็ทรงนำกฎของธรรมชาตินี้มาตีแผ่ให้เห็นสภาพที่เป็นจริง^๕

ประเวศ วะสี ได้ให้ความหมายของ “พุทธธรรม” มีความหมายครอบคลุมเพราะพุทธธรรมสอนเรื่อง ความทุกข์ทั้งมวลของสาธารณชน พุทธธรรมนั้นเสนอ แนวทางการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องว่าเป็นการแก้ตรงสาเหตุและเป็นการป้องกันมิให้เกิดปัญหาซึ่งตรงกับหลักการที่ว่า “กันไว้ดีกว่าแก้” พุทธธรรมจึงเป็นการสาธารณสุขที่แท้จริง และคำว่า “ธรรม” หมายถึง ธรรมชาติหรือสภาวะของธรรมชาติหรือกฎของธรรมชาติ พุทธธรรมนั้นแม้จะกล่าวกันว่ามีมากถึง ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ ก็แบ่งได้เป็น ๒ ประเภท คือ

๑. หลักธรรมที่ว่าด้วยตัวสภาวะหรือความจริงของธรรมชาติ

๒. หลักธรรมที่ว่าด้วยการปฏิบัติหรือการเกี่ยวข้องกับธรรมชาติอันได้แก่มรรค^๖

กล่าวโดยสรุปได้ว่า หลักพุทธธรรม หมายถึง หลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าที่มีความสำคัญที่สั่งสอนให้คนเราประพฤติปฏิบัติชอบและสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันของคนเราได้ เพื่อให้สามารถดำรงตนอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุขและสร้างความสงบสุขในสังคม

๓.๒ ลักษณะของหลักพุทธธรรม

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) กล่าวถึงลักษณะของหลักพุทธธรรมไว้ ดังนี้

๑. คำสอนเป็นกลาง ปฏิบัติสายกลางหรือลักษณะที่เป็นสายกลาง ไม่สุดโต่งในทางความคิดหรือสุดโต่งในทางปฏิบัติตน เห็นความสำคัญทางด้านจิตใจ และทางด้านร่างกายซึ่งสัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ได้ จึงวางข้อปฏิบัติที่เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา แปลว่า ทางสายกลางหรือข้อปฏิบัติที่เป็นสายกลาง (มรรคมองค์ ๘) คือ ความพอดีและทักษะเกี่ยวกับสังขารก็เป็นกลาง ความจริงที่เป็นกลางตามเหตุปัจจัยไม่ขึ้นกับใคร (เรียกว่า ปฏิจจสมุปบาท)

๒. พุทธธรรมมีหลักการเป็นสากล หรือสอนหลักความจริงที่เป็นสากล ความจริงเป็นสิ่งที่มิอยู่ตามธรรมชาติ คือ ธรรมชาติของสิ่งทั้งหลายเป็นเช่นนั้นเอง เรียกว่าเป็นกฎธรรมชาติ ในทางปฏิบัติสอนให้คนมีเมตตากรุณาอย่างเป็นสากล ชาวพุทธต้องมีความเมตตากรุณาต่อสรรพสัตว์ทั่วกันหมดไม่เลือกพวกเขาพวกใคร

๓. พุทธธรรมให้ความสำคัญของสาระ (ธรรม) และรูปแบบ (วินัย) ธรรมวินัยจึงเป็นชื่อหนึ่งของพุทธศาสนา ต้องมีทั้งสองอย่าง ธรรมเป็นหลักความจริงซึ่งมีอยู่แล้วตามธรรมชาติของมัน และเป็นสิ่งที่ผู้ศึกษาปฏิบัติสามารถเข้าถึงได้ ส่วนวินัยเป็นกฎเกณฑ์ ข้อบังคับ กติกา หรือข้อบัญญัติที่กำหนดขึ้นเพื่อให้คนในสังคมประพฤติ ปฏิบัติเพื่อความเจริญและความสงบสุข วินัยเปรียบได้กับศีล

^๕ อรรถพ โยนิจ, “การใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารงานของผู้บริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา อำเภอเมืองเชียงใหม่”, *วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต*, (สาขาวิชาการบริหารการศึกษา: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๙).

^๖ ประเวศ วะสี, *พุทธธรรมกับสังคม*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๙.

๔. พุทธธรรมสอนหลักกรรม พระพุทธศาสนายึดการกระทำหรือความประพฤติเป็นเครื่องจำแนกคน ไม่แบ่งแยกด้วยชาติกำเนิด ผิวพรรณ เน้นการรับผิดชอบต่อการกระทำของตน ไม่ขัดทอดสิ่งภายนอก มีการสำรวจตนเองเป็นเบื้องต้นก่อน นอกจากนี้สอนหลักกรรมให้รู้จักพึ่งตนเอง ไม่ฝากไว้กับโชคชะตา กรรมสอนคู่กับความเพียร ความสำเร็จเกิดขึ้นได้จากความเพียรและการกระทำตามทางของเหตุและผล

๕. สอนให้มองความจริงโดยแยกแยะจำแนกครบทุกด้านทุกมุม ตัวอย่างเช่น มีผู้ถามเรื่องการพูดว่าสิ่งใดควรพูด สิ่งใดไม่ควรพูด พระพุทธองค์ตรัสแยกแยะให้ฟังว่า “วาจาใดไม่จริง ไม่เป็นประโยชน์ ไม่ถูกใจผู้ฟัง พระองค์ไม่ตรัส วาจาใดเป็นคำจริง ไม่เป็นประโยชน์ ไม่ถูกใจผู้ฟัง พระองค์ไม่ตรัส วาจาใดเป็นคำจริง เป็นประโยชน์ ไม่ถูกใจผู้ฟัง พระองค์เลือกกาลที่จะตรัส วาจาใดไม่จริงไม่เป็นประโยชน์ ถูกใจผู้ฟัง พระองค์ไม่ตรัส วาจาใดเป็นคำจริง ไม่เป็นประโยชน์ ถูกใจผู้ฟัง พระองค์ไม่ตรัส และวาจาใดเป็นคำจริง เป็นประโยชน์ ถูกใจผู้ฟัง พระองค์เลือกกาลที่จะตรัส” ลักษณะของการสนองตอบหรือปฏิกิริยาต่อสิ่งทั้งหลายแบบชาวพุทธต้องมองอย่างวิเคราะห์ แยกแยะ จำแนกแจกแจงครบทุกด้าน

๖. หลักการสำคัญของพุทธศาสนา คือ มุ่งอิสรภาพ ดังพุทธพจน์ว่า “มหาสมุทรแม้จะกว้างใหญ่เพียงใดก็ตาม แต่น้ำในมหาสมุทรที่มากมายนั้น มีรสเดียวคือรสเค็มฉ่ำฉ่ำใด ธรรมวินัยของพระองค์ที่สอนไว้มากมาย ทั้งหมดก็มีรสเดียว คือวิมุติรส ได้แก่ ความหลุดพ้นจากทุกข์และปวงกิเลสฉนั้นนั้น”

๗. เป็นศาสนาแห่งปัญญา ดังพุทธพจน์ว่า “ธรรมทั้งหลายทั้งปวงมีปัญญาเป็นยอดยิ่ง” หลักปัญญาสำคัญ เพราะปัญญาคือตัวตัดสินในการเข้าถึงจุดหมายของพระพุทธศาสนา โดยให้ความสำคัญแก่ศรัทธา ศีล สมาธิ ว่าเป็นปัจจัยที่ขาดไม่ได้เพื่อเข้าถึงจุดหมาย โดยมีปัญญาเป็นตัวตัดสินสูงสูดนั่น คือ ศรัทธาขาดปัญญาไม่ได้ ศีลเพื่อประดับประดาจนเกิดปัญญา สมาธินำไปสู่ปัญญา มิฉะนั้นจะหลงผิด หลงทาง ปัญญาจึงเป็นคุณธรรมสำคัญ เป็นเอกปัญญาในขั้นสูงสูดคือปัญญาในขั้นที่รู้เท่าทันสังขาร เรียกว่า วิปัสสนาปัญญา

๘. สอนหลักอนัตตา พระพุทธศาสนาประกาศหลักสำคัญเกี่ยวกับความจริงของสิ่งทั้งหลายหรือของสภาวะธรรมต่างๆ คือ หลักอนัตตา เป็นหลักใหม่ที่โลกไม่เคยค้นพบมาก่อน ความยึดติดในอัตตาหรือตัวตนเป็นสิ่งฝังลึกแนบแน่นในจิตใจมนุษย์ แต่แท้จริงผู้มีปัญญาเห็นว่า สิ่งทั้งหลายที่ดำรงอยู่เป็นไปตามธรรมดาของมันไม่มีใครเป็นเจ้าของ ไม่สามารถบังคับให้เป็นไปตามใจปรารถนาได้เลย

๙. การมีทัศนคติที่มองสิ่งทั้งหลายตามความสัมพันธ์แห่งเหตุและปัจจัยเชื่อมโยงกัน อิงอาศัยกันเป็นไปตามธรรมดาแห่งเหตุปัจจัยนั่นเอง

๑๐. ยืนยันในศักยภาพสูงสุดของมนุษย์เชื่อว่า มนุษย์ประเสริฐด้วยการฝึกฝนพัฒนา เมื่อพัฒนาแล้วก็เป็นผู้ประเสริฐสุด ดังพุทธพจน์ว่า ผู้ที่ฝึกแล้วเป็นผู้ประเสริฐสุดในหมู่มนุษย์ (ทณโต เสฏฐมฺนุสฺเสสุ) และเมื่อฝึกดีแล้วมนุษย์ก็จะประเสริฐกว่าเทพทั้งหลาย พระพุทธองค์ฝึกพระองค์ดีแล้วแม้เทพทั้งหลายก็นอมนมัสการ

๑๑. เป็นศาสนาแห่งการศึกษา นำเอาการศึกษาเข้ามาเป็นสาระสำคัญ เป็นเนื้อแท้ของการดำเนินชีวิต หลักปฏิบัติทั้งหมดในพระพุทธศาสนาเรียกว่า มรรค หมายถึงทางดำเนินชีวิต

ดังนั้นวิถีชีวิตของชาวพุทธคือ การดำเนินชีวิตตามมรรคมีองค์ ๘ เรียกว่า ศีล สมาธิ ปัญญา หรือ ไตรสิกขา ในที่สุดจะบรรลุจุดหมายแห่งชีวิตที่งดงาม เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์

๑๒. ให้ความสำคัญทั้งแก่ปัจจัยภายในและภายนอก ปัจจัยภายใน ได้แก่ โยนิโสมนสิการ คือ การคิดใคร่ครวญในธรรมโดยแยบคาย ลึกซึ้งอย่างผู้มีปัญญา คือ รู้จักคิด คิดเป็น ปัจจัยภายนอก ได้แก่ กัลยาณมิตรที่ดี มีครูอาจารย์ที่ดี มีพ่อแม่ที่ดี ให้ความรู้ที่ถูกต้อง เป็นตัวอย่างที่ดี มีแหล่งความรู้ มีสื่อมวลชนที่ให้สติปัญญา

๑๓. สอนให้ตื่นตัวด้วยความไม่ประมาท พระพุทธเจ้าทรงเน้นย้ำอุปมาพหุธรรมหรือความไม่ประมาท ถึงกับตรัสเป็นปัจฉิมวาจา คือ พระดำรัสสุดท้ายก่อนจะปรินิพพานว่า “สังขารทั้งหลายมีความเสื่อมสลายไปเป็นธรรมดา เธอทั้งหลายจงยังความไม่ประมาทให้ถึงพร้อมเถิด”

๑๔. สอนให้เห็นทุกข์ แต่เป็นสุข นั่นคือ พระพุทธศาสนาสอนให้มองเห็นความทุกข์ แต่ให้ปฏิบัติด้วยความสุข (ทุกข์สอนไว้ในหลักไตรสิกขา คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา และ ทุกข์ในหลักอริยสัจ ๔ ได้แก่ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค) เมื่อความทุกข์มีอยู่จริง พระพุทธศาสนาสอนให้เผชิญหน้าความทุกข์นั้นไม่เลียงหนี แต่ให้มองดูทุกข์นั้นด้วยความรู้เท่าทัน จึงทำให้มีจิตใจปลอดโปร่ง เป็นอิสระ มีปัญญา ไม่ถูกทุกข์บีบคั้น

๑๕. มุ่งประโยชน์สุขเพื่อมวลชน พระพุทธเจ้าทรงตรัสหลักนี้เสมอ เมื่อเริ่มประกาศพระศาสนาทรงตรัสแก่ภิกษุว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงจาริกไป เพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ชนทั้งหลาย เพื่อความสุขแก่ชนทั้งหลาย เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก” ดังนั้นการดำเนินชีวิตของชาวพุทธทั้งหลายจึงควรดำเนินตามพระดำรัสนี้คือ การทำประโยชน์แก่ผู้อื่นและแก่สังคม เมื่อทำความเข้าใจหลักพุทธธรรม ที่สำคัญดังกล่าวแล้ว จะทำให้สามารถเข้าใจแนวทางการดำเนินชีวิตตามแบบวิถีพุทธได้กระจ่างชัดเจนยิ่งขึ้น^๗

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวถึงพระพุทธศาสนาและหลักคำสอนว่า พระพุทธศาสนาเป็นคำสอนทางสายกลางหรือสอนความพอดี สอนแนวทางการประพฤติตามหลักสังฆธรรมที่เป็นอากาสิโกว่าด้วย ประโยชน์สุขที่พึงได้ อันเกิดจากการอยู่ร่วมสัมพันธ์กันโดยใช้ปัญญา ด้วยเมตตา กรุณา และพร้อมกันนั้นก็มุ่งให้บรรลุถึงอิสรภาพทางจิตปัญญาที่เป็นจุดหมายสูงสุดถึงขั้นที่ทำให้อยู่ในโลกได้โดยไม่ติดโลกหรืออยู่เหนือโลก หลักธรรมในพระพุทธศาสนาเป็น “จริยธรรมเชิงบวก” ประโยชน์สุข คือ จุดหมาย หาใช่ทรัพย์สินและอำนาจไม่ พระพุทธศาสนาถือว่า สังคมเป็นสื่อกลางที่ช่วยให้ทุกคนมีโอกาสอันเท่าเทียมกันที่จะพัฒนาตนเอง และเข้าถึงประโยชน์สุขได้มากที่สุด และนำเอาจริยธรรมมาใช้เพื่อเกื้อหนุนจุดหมาย หลักธรรมในทางพระพุทธศาสนานั้น สามารถนำมาและใช้ในการชีวิตการบริหารงาน บริหารตนได้หลายด้าน หลายแนวทาง เช่น (๑) การวางฐานชีวิตให้มั่นคง (๒) การทำความดีละเว้นความชั่ว ๑๔ ประการ ได้แก่ เว้นกรรมกิเลส ๔ เว้นอคติ ๔ และเว้นอบายมุข ๖ (๓) การเตรียมทุนสำหรับชีวิต ๒ ด้าน ได้แก่ ด้านที่ ๑ เลือกสรรคนที่จะเสวนา (รู้ทันมิตรเทียมและรู้ถึงมิตรแท้) และด้านที่ ๒ จัดสรรทรัพย์สินที่หามาได้ (๔) การรักษาความสัมพันธ์ ๖ ทิศ ได้แก่ การทำทุกทิศให้เกษมสันต์ และความกตัญญูกตเวที (๕) จุดมุ่งหมายแห่งชีวิต ๓ ด้าน ได้แก่ จุดหมายเพื่อตนจุดหมายเพื่อผู้อื่น และจุดหมายร่วมกัน (๖) คนมีศีลธรรม ได้แก่ มีสุจริตทั้งสาม ประพฤติตาม

^๗ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), *รู้หลักก่อนแล้วศึกษาให้ได้ผล*, ม.ป.ส., ๒๕๒๗, หน้า ๑ – ๖๗.

อารยธรรม และมีศีล ๕ (๗) คนที่มีคุณแก่ส่วนรวม ได้แก่ การมีพรหมวิหาร ๔ และการบำเพ็ญการสงเคราะห์ (๘) คนผู้เป็นส่วนร่วมที่ดีของหมู่ชน ได้แก่ การพึ่งตนเองได้ และการอยู่ร่วมในหมู่ด้วยดี (๙) คนมีส่วนร่วมในการปกครองที่ดี ได้แก่ การรู้หลักอธิปไตยในการปกครอง และการมีส่วนร่วมในการปกครอง (๑๐) คนผู้นำรัฐ ได้แก่ การมีทศพิธราชธรรม การบำเพ็ญกรณียกิจของจักรพรรดิการประกอบราชสังคหะ และการละเว้นอคติ และ (๑๑) คนประสบความสำเร็จ ได้แก่ หลักความเจริญ หลักความสำเร็จ และหลักแผ่ดีโพธิญาณ (ความรู้ที่เท่าทัน)^๘

ลักษณะที่สำคัญอีกประการ คือ ในพระพุทธศาสนามีสิ่งสำคัญคือ “ข้อปฏิบัติ” อันเป็นทางสายกลางหรืออริยมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งผู้ใดได้ปฏิบัติตามแล้วก็สามารถบรรลุเป็นพระอริยบุคคล ตั้งแต่เป็นพระโสดาบันจนถึงเป็นพระอรหันต์หมดกิเลสเข้านิพพานได้ บุคคล ๔ คู่ ๘ จำพวกนี้ทำให้พุทธศาสนาต่างจากศาสนาอื่นอย่างชัดเจน โดยจะเห็นได้ในมหาปริณีพพานสูตรที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงตรัสแก่สุภัททปริพาชก ดังนี้

“สมณพราหมณ์บางพวกกล่าวอย่างนี้ว่า พระสมณโคตมพระองค์นี้ทรงเป็นเจ้าของหมู่ เจ้าคณะ ทรงเป็นคณาจารย์ มีชื่อเสียง มียศ เป็นเจ้าลัทธิ ชนเป็นอันมากสมมติกันว่าดี สาวกทั้งหลายสักการะ เคารพ นับถือ บูชาพระองค์และสักการะเคารพแล้ว อาศัยอยู่เรื่องเคยมีมาแล้ว พระสมณโคตมทรงแสดงธรรมแก่บริษัทหลายร้อย. ในบริษัทนั้น สาวกของพระสมณโคตมองค์ใดองค์หนึ่งไต่ขึ้น เพื่อนพรหมจรรย์องค์ใดองค์หนึ่งเอาเข้ากระตุนเธอ เพื่อจะให้เราท่านจงเจียบเสียม อย่าส่งเสียไป พระผู้มีพระภาคผู้เป็นศาสดาของเราทั้งหลายกำลังทรงแสดงธรรม. ในเวลาที่พระสมณโคตมทรงแสดงธรรมแก่บริษัทหลายร้อย จะมีเสียงที่สาวกของพระสมณโคตมจามหรือไอหามิได้เลย หมู่มหาชนมีแต่คอยหวังตั้งหน้าเฉพาะพระสมณโคตมว่า เราทั้งหลายจักได้ฟังธรรมที่พระผู้มีพระภาคจักตรัสแก่พวกเรา. สาวกของพระสมณโคตมเหล่าใด แม้บัดหมากกับเพื่อนพรหมจรรย์แล้วลาสิกขาสิกขาไป แม้สาวกเหล่านั้นก็ยังกล่าวสรรเสริญคุณพระศาสดา พระธรรม และพระสงฆ์ เป็นแต่แต่เตียนตนเองไม่เตียนผู้อื่นว่า ถึงพวกเราจักได้มาบวชในธรรมวินัยที่พระผู้มีพระภาคตรัสดีแล้วอย่างนี้แต่ไม่อาจจะประพฤติพรหมจรรย์ให้บริสุทธิ์ ให้บริบูรณ์จนตลอดชีวิตได้ เป็นคนไม่มีบุญมีบุญน้อยเสียแล้ว. สาวกของพระสมณโคตมเหล่านั้น จะเป็นอารามิกก็ดี เป็นอุบาสก ก็ดีก็ยังประพฤติมัน้อยอยู่ในสิกขาบททำสาวกทั้งหลายสักการะเคารพ นับถือ บูชาพระสมณโคตมด้วยประการดังนี้ และสักการะเคารพแล้วอาศัยอยู่”^๙

รัตนะ ปัญญาภา กล่าวถึงลักษณะของหลักพุทธธรรมว่า เนื่องจากพระพุทธศาสนาซึ่งสถาปนาโดยพระพุทธเจ้า พระองค์ทรงเป็นนักบวชแสวงหาสัจธรรมเพื่อตรัสรู้โดยอาศัยสมาธิจิต แล้วนำคำสอนที่พระพุทธองค์ตรัสรู้นั้นมาสั่งสอน เพื่อให้ผู้ปฏิบัติศึกษาด้วยความสุขและหลักวินัยโลกีย์ ได้เข้าถึงความสุขอย่างยิ่งคือ นิพพานอันเป็นจุดหมายสูงสุด ซึ่งเน้นให้กับบุคคลมีความรู้ดี ประพฤติดี แล้วนำไปสอนแก่นุชนชาติให้เกิดคุณสมบัติเช่นนั้นบ้าง เพื่อเข้าถึงความจริงอย่างแท้จริงที่เรียกว่า “สัจธรรม” อันเป็นปัญญาขั้นโลกุตระและจะเข้าถึงปัญญาขั้นนี้ได้ต้องอาศัยจิตเป็นสมาธิ ส่วนปรัชญาอาจเกิดจากความคิดค้นของนักบวชหรือฆราวาสก็ได้ เพราะแหล่งความรู้ทางปรัชญาจะเกิด

^๘ พระพรหมคุณาภรณ์, ธรรมบุญชีวิต พุทธจริยธรรมเพื่อชีวิตที่ดีงาม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๔, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทพิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๑-๔๑.

^๙ ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๑๘/๒๔๔-๒๔๕.

ความคิดตามหลักตรรกวิทยา โดยมุ่งให้ผู้ศึกษาสามารถอยู่ในโลกหรือสังคมได้อย่างมีเหตุผล บางลัทธิอาจวางทัศนะเน้นไปทางการเมือง ยั่วให้ผู้มีการปฏิบัติเพื่อสร้างความเป็นอมิมนุษย์ขึ้นให้แก่ตน ทัศนะเช่นนี้อาจทำให้โลกสับสนวุ่นวายจนทำให้เกิดสงครามขึ้นก็ได้ เพราะปรัชญาจะสอนเน้นหนักไปในทางสัมชภาพหรือสังคมส่วนรวมว่า ทำอย่างไรสังคมจึงจะอยู่รอดได้ และมีอำนาจเหนือผู้อื่นหรือเหนือสังคมอื่นเพราะยึดมั่นอยู่ในปัญญาระดับโลกีย์ ตระหนักในวัตถุเป็นสำคัญกว่าจิตใจ ในขณะเดียวกันจะสำคัญว่าร่างกายหรือวัตถุจะต้องดีกว่าจิตใจ ในด้านคำสอนพระพุทธศาสนาจะคำนึงถึงผู้ฟังหรือผู้ศึกษาเพื่อให้เกิดประโยชน์ที่แท้จริง จึงจำเป็นต้องศึกษาจิตหรือจริยาอันหมายถึง จิตใจของผู้ฟังโน้มเอียงไปในทางใดที่เรียกว่า ผู้ฟังมีโทสจิต มีใจร้อน เคร่งเครียดเป็นอาภิน มกัมีโมโหโทโส พระพุทธองค์ก็จะสอนหนักไปในการปลูกฝังให้มีความเมตตา กรุณา เป็นต้น ดังนั้นลักษณะคำสอนของพระพุทธองค์จึงมี ๓ ลักษณะด้วยกัน คือ

๑. คำสอนที่ทรงตั้งขึ้นมาเอง เช่น อริยสัจ, ปฏิจจสมุปบาท เป็นต้น

๒. คำสอนในลักษณะปฏิรูป โดยนำคำสอนของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูซึ่งมีอยู่ก่อนมาปฏิรูปสอน เพื่อให้ผู้ที่เลื่อมใสในทางศาสนานั้นไม่มีปฏิกริยาต่อต้านหรือขัดแย้ง เช่น การทำบุญจะต้องทำกับผู้มีบริสุทธิ มีศีล มีธรรม จึงจะได้บุญ ไม่จำเป็นต้องเกิดในวรรณะใด ถ้ามีคุณธรรม ศีลธรรมสมบูรณ์ศีลธรรมย่อมได้กุศลผลบุญสมบูรณ์เต็มที่

๓. คำสอนในลักษณะปฏิบัติ เช่น การฆ่าสัตว์บูชายัญที่พวกพราหมณ์ – ฮินดูปฏิบัติกันอยู่พระพุทธองค์ไม่เห็นด้วยเพราะการฆ่าสัตว์หรือการทำร้ายชีวิตของสัตว์อื่น เพื่อมาสร้างสุขให้แก่ตนย่อมเป็นบาปทั้งนั้น เนื่องจากชีวิตใครๆ ก็รักหวงแหน ไม่อยากให้ใครมาเบียดเบียนหรือทำร้าย มูลเหตุที่ทำให้เกิดพระพุทธศาสนา เพราะทรงมีเมตตากรุณาต่อสรรพสัตว์ที่ตกอยู่ในกองทุกข์^{๑๐}

กล่าวโดยสรุปได้ว่า หลักพุทธธรรมมีลักษณะที่เป็นความจริงของสิ่งทั้งหลายทั้งปวงเป็นหลักที่สอนให้รู้จักถึงความเป็นจริงของสิ่งต่างๆ ที่เรียกว่า กฎของไตรลักษณ์ คือ มีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป

๓.๓ ความสำคัญของหลักพุทธธรรม

พระมหาจรรยา สุทธิญาณ กล่าวถึง ความสำคัญของหลักพุทธธรรมว่า การนำพุทธธรรมมาขึ้นนำการปฏิรูปการศึกษาเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกายจิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข ตามนัยแห่งมาตรา ๖ ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ (แก้ไขเพิ่มเติม) ฉบับที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๔๕ นั้น จะต้องคำนึงถึงความเป็นมนุษย์ วิถีชีวิต สุขภาพกาย สุขภาพจิต และคุณภาพชีวิตที่ดีของมนุษย์ในด้านต่างๆ เป็นสำคัญ เป็นศูนย์กลางในการดำเนินการเรื่องอื่นที่เกี่ยวข้อง

^{๑๐} รัตน์ ปัญญาภา, **หลักพุทธธรรมเอกสารประกอบการสอนรายวิชาพุทธธรรม**, คณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์, (อุบลราชธานี: มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี, ๒๕๕๓), หน้า ๗-๘.

กับกระบวนการพัฒนา ส่งเสริมมนุษย์ให้มีชีวิตอย่างเป็นสุข สงบ และร่มเย็น การที่จะใช้พุทธธรรมนำ การศึกษาอย่างถูกต้องและมีประสิทธิภาพจะต้องทำความเข้าใจประเด็นเหล่านี้กันอย่างถ่องแท้^{๑๑}

๑. ศึกษาทำความเข้าใจพุทธธรรมอย่างถ่องแท้ ทุกแห่งทุกมุม จนสามารถค้นพบ วิถีทางและวิธีการที่จะมาใช้กับชีวิตและเรื่องราวอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกันกับชีวิตอย่างถูกต้อง

๒. ในการปฏิรูปการศึกษาควรดำเนินการโดยใช้หลักแห่งอริยสัจสี่ และ ปฏิจ্ঞสมุปบาท เป็นแสงสว่างนำทางเพื่อจะได้รู้ปัญหาต่างๆ ทางการศึกษาชัดเจน ถูกต้องตามความเป็นจริงว่า อะไรคือปัญหา อะไรคือวิกฤต อะไรคือที่มาของปัญหา วิกฤตแก้ไขได้หรือไม่ ถ้าแก้ไขจะ แก้ไขอย่างไร แก้ไขทั้งหมดหรือเป็นบางจุด อะไรคือโอกาส อะไรต้องแก้ไขในระยะสั้น อะไรต้องแก้ไข ในระยะยาว อะไรปล่อยให้ดำรงอยู่อย่างเดิม อะไรควรส่งเสริม อะไรควรรักษา อะไรควรปรับปรุง พัฒนา แล้วหาทางดำเนินการอย่างถูกต้อง ทั้งนี้เรื่องที่จะดำเนินการทุกเรื่องต้องจริงแท้ๆ มิใช่ทำไป โดยการคาดคะเน หรือลอกเลียนแบบของใครที่ไหน เพราะสภาพชีวิตของมนุษย์ในแต่ละท้องถิ่น แต่ละส่วนของประเทศของโลกล้วนแตกต่างกัน หากการดำเนินการใดๆ เป็นไปโดยใช้มาตรฐานเดียวกัน ทั้งหมดแทนที่จะเป็นการจัดเรื่องราวต่างๆ อย่างถ่องแท้เสียก่อนจึงลงมือดำเนินการ

๓. การศึกษาที่มุ่งพัฒนามนุษย์รอบด้านหรือองค์รวม ในเบื้องต้นควรจะต้องให้ การศึกษาขั้นพื้นฐานที่ทุกคน ทุกสาขาวิชาต้องศึกษาต่อเนื่อง เข้มข้น ละเอียดลึกซึ้งขึ้นตามลำดับ คือ เรื่องของชีวิตคืออะไร เกิดมาทำไม เกิดขึ้นได้อย่างไร ชีวิตที่สมบูรณ์เป็นอย่างไร จะมีได้โดยวิธีใด จะมีความสัมพันธ์ปฏิสัมพันธ์กับชีวิตอื่นๆ และธรรมชาติรอบๆ ตัวได้อย่างไร จะวางระบบความสัมพันธ์ที่ดี ได้อย่างไรจึงจะทำให้ความสัมพันธ์นั้นๆ เป็นความสัมพันธ์เพื่อความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้นไป มิใช่ เป็นความสัมพันธ์การศึกษาเพื่อแก้ปัญหาหลักกลายเป็นการศึกษาเพื่อสร้างปัญหาอย่างไม่รู้ตัว ผู้มีส่วนสำคัญในการปฏิรูปการศึกษาทุกคนควรได้ทำความเข้าใจอย่างถ่องแท้และดำเนินการอย่าง มีสติสัมปชัญญะ รู้เท่าทันที่ทำลายล้างผลาญเพื่อจะให้เข้าใจชีวิตในหลายๆ มิติ หลักพุทธธรรมอัน ประกอบด้วยเรื่องชั้น ๕ ธาตุ ๔ อายตนะภายใน ๖ อายตนะภายนอก ๖ ผัสสะ ๖ วิญญาณ ๖ เวทนา ๖ ปรากฎการณ์แห่งกายจิตนาม รูป ควรจะได้รับการศึกษาอย่างลึกซึ้งอย่างต่อเนื่อง ตลอดเวลา โดยใช้เนื้อหาต้นลึกหนักเบาตามความเหมาะสมแห่งวัยและผู้เรียน โดยใช้ปรากฏการณ์ ชีวิตและสังคมมาเป็นตัวอย่างในการอธิบายซึ่งเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลาอย่างเพียงพอต่อการนำมาเป็น บทเรียนชีวิต

๔. ทำความเข้าใจให้ถ่องแท้เรื่อง กิเลส โทษของกิเลส ชีวิตที่ถูกมายาของกิเลสปิดบัง ให้เดินหลงไปในทางผิด ชีวิตที่ถูกเพลิงกิเลสเผาอย่างเจ็บปวดดิ้นรน ความสุขที่เกิดจากการตอบสนอง กิเลสเป็นความสุขบนความสูญเสียความเป็นมนุษย์ สูญเสียพลังงาน สูญเสียทรัพยากรธรรมชาติ สูญเสียความสมดุล สารพัดจะสูญเสีย ชีวิตที่ไม่มีกิเลสควบคุม ครอบงำ ความสุขแท้ที่เกิดจากจิตที่ว่าง จากกิเลสแผดเผา เป็นความสงบเย็นไม่ก่อให้เกิดความสูญเสีย ทำลายแต่เป็นการส่งเสริมเพิ่มพูน พัฒนารอบด้าน และชี้ให้เห็นว่าธรรมะเป็นธรรมชาติฝ่ายดีที่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบแล้วนำมาเผยแผ่

^{๑๑} พระมหาจรรยา สุทธิญาโณ, “พุทธธรรมนำการศึกษาได้อย่างไร”, (การสัมมนาทางวิชาการเรื่อง ปฏิรูปการศึกษา : ก้าวหน้าสู่ปีที่ ๓ “ศาสนากับการปฏิรูปการเรียนรู้”) ณ ห้องประชุม Plenary Hall ๒ ศูนย์การประชุมแห่งชาติสิริกิติ์ กรุงเทพมหานคร ๑๙ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๔๔. (อัดสำเนา)

ให้มนุษย์ได้นำ มาไว้ใช้ป้องกันกิเลส ธรรมะคือ ความถูกต้อง ความดีความงาม ทางแห่งความเจริญรุ่งเรืองที่คอยดูแลชีวิตให้ปลอดภัยเป็นเส้นทางที่เดินไปในทุกย่างก้าว

๕. เพื่อให้มนุษย์เข้าใจถึงพฤติกรรมของมนุษย์ทั้งในด้านดีและด้านชั่วอย่างครบครัน ควรจะได้มีการศึกษาเรื่องของกรรมในแง่มุมต่างๆ ตามความสามารถของผู้เรียน โดยชี้ให้เห็นถึงรากฐานแห่งการกระทำดีทำชั่วด้วยกุศลมูล ๓ คือ อโลภะ โทสะ โมหะ และอกุศลมูล ๓ คือ โลภะ โทสะ โมหะ พฤติกรรมของมนุษย์ที่แสดงออกต่อกันอย่างสร้างสรรค์หรือทำลายก็มาจากรากฐานแห่งกุศลและอกุศลทั้งนั้น จึงจำเป็นต้องศึกษากันอย่างเข้าใจสามารถวิเคราะห์เหตุการณ์ในชีวิต เศรษฐกิจ สังคมและปรากฏการณ์ต่างๆ รอบตัวได้ทุกวัน แล้วสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้อง

๖. เพื่อเป็นการสร้างปรารถนาที่แข็งแกร่งไม่ให้ชีวิตล้าลึกไปในอารมณ์ ทั้งที่น่าพอใจ และไม่น่าพอใจ หรือมีความฉลาดในอารมณ์ทั้งปวง การศึกษาและปฏิบัติสติปัญญาอย่างซาบซึ้งเห็นแจ้งประจักษ์เป็นสิ่งที่ต้องดำเนินการอย่างทั่วถึงและต่อเนื่อง เพื่อวางรากฐานให้ชีวิตมีพื้นฐานทนทานต่อการกระทบกระทั่งของอารมณ์ที่จรมามากมายอย่างไม่หวั่นไหว อันเป็นที่มาของปัญหาชีวิต เศรษฐกิจสังคม และปัญหาภัยแล้งที่กำลังเผชิญอยู่ทุกวันนี้ สาเหตุสำคัญคือ ปรารถนาชีวิตและรากฐานชีวิตไม่เข้มแข็งพอนั่นเอง ตรงนี้คือหัวใจสำคัญของการปฏิรูปการศึกษา

๗. มีคำขวัญในการปฏิรูปการศึกษาที่พูดกันอย่างหนาหูว่า เก่ง ดี มีสุข แต่บางครั้งพอนำมาคิดอย่างลึกซึ้งยังมีหลายคนหวั่นไหวกับคำขวัญนี้ เพื่อให้คำขวัญนี้เป็นปรัชญาการศึกษาที่ถูกทางควรใช้ไตรสิกขาและอริยมรรค ซึ่งมีองค์แปดมาเป็นแสงสว่างนำทางก็จะทำให้ได้แนวคิดทางการศึกษาบรรลุเป้าหมายและเกิดความสมบูรณ์แบบได้คือ ผู้ศึกษาจะได้ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งกายและจิตและระดับประดาไปด้วยธรรมะอันอย่างงดงาม

กล่าวโดยสรุปได้ว่า หลักพุทธธรรมมีความสำคัญในนำมาใช้การปฏิบัติในการดำเนินชีวิตนำมาให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและสังคม ด้วยการพึ่งตนเองในการแก้ไขปัญหาชีวิต ทำให้รู้และเข้าใจว่าสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นเป็นไปตามกระแสของความเป็นจริง

๓.๔ หลักพุทธธรรมที่ใช้ในการเสริมสร้างภูมิปัญญาของตำบลน้ำริด อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี

เรื่องของภูมิปัญญาจะต้องมีหลักธรรมเข้ามาควบคุมคู่ประยุต์เสริมสร้างการดำเนินชีวิตในการดำรงชีพเนื่องจากการใช้ภูมิปัญญาเพื่อมาช่วยแก้ไขปัญหามากๆ ในการปฏิบัติงานร่วมกับคนในชุมชน ช่วยกันสืบทอดภูมิปัญญาอันเป็นมรดกอันล้ำค่าของบรรพบุรุษกันต่อไป มา จึงจำเป็นจะต้องมีหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาเข้ามาประยุต์ช่วยในการระบอบอาชีพให้คุณธรรมจริยธรรมซึ่งจะต้องมีในสังคมเป็นการกล่อมหลอมจิตใจของคนในชุมชนโดย

ผู้วิจัยได้กำหนดหลักธรรมในการประยุต์ใช้เกี่ยวกับการส่งเสริมในด้านภูมิปัญญาให้เหมาะสมกับชุมชนในตำบลน้ำริด อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี ดังต่อไปนี้

๑. ทิฐุธัมมิกัตถประโยชน์
๒. หลักความสันโดษ
๓. หลักพึ่งพาตนเอง

๓.๔.๑ ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์

ความหมายของหลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ในพระไตรปิฎก

ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ หมายถึง ธรรมที่เป็นไปเพื่อให้ได้มาซึ่งประโยชน์ในปัจจุบัน ประโยชน์อันพึงได้รับจากการประกอบกิจการหรือมีอาชีพที่สุจริต ถูกต้องทั้งทางกฎหมายและศีลธรรม ผลประโยชน์ที่ได้จากการประกอบกิจนั้น เป็นผลที่ได้ทันตาเห็นไม่ต้องรอถึงภายภาคหน้า ผลประโยชน์ที่ได้รับจากการประกอบกิจ อาจจะเป็นเงินทอง สิ่งของ ชื่อเสียง เกียรติยศ การยกย่องสรรเสริญ หรือกล่าวอย่างง่าย ๆ ว่าเป็นประโยชน์อาจเป็นวัตถุหรือผลตอบแทนทางด้านจิตใจก็ได้ อาจเป็นสิ่งที่บุคคลทั่วไปปรารถนา การที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งจะได้มาซึ่งประโยชน์นั้น จะต้องแสวงหาอย่างมีหลักการและมีแผนการ ซึ่งหลักการและแผนการนี้ เรียกว่า ธรรมที่เป็นไปเพื่อให้ได้มาซึ่งประโยชน์ในปัจจุบัน อันมีอยู่ ๔ ประการ^{๑๒} คือ

๑. ความขยันหมั่นเพียร
๒. การรู้จักรักษาทรัพย์และประหยัด
๓. คบคนดีเป็นมิตร
๔. เลี้ยงชีพตามสมควรแก่กำลังทรัพย์ที่หามาได้

ความหมายของหลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ในอรรถกถา

ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ เป็นหลักธรรมในพุทธศาสนา หมายถึง ประโยชน์ในปัจจุบัน ๔ อย่าง^{๑๓} อาจเรียกสั้น ๆ ว่า ทิฏฐธัมมิกัตถะเนื่องจากอรรถกถา แปลว่า ประโยชน์อยู่แล้ว จึงไม่จำเป็นต้องมีประโยชน์ ซ้ำซ้อนกันสองคำก็ได้หรืออาจเรียกเต็ม ๆ ว่า ทิฏฐธัมมิกัตถสังวัตตนิกรรม หมายถึง ธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ในปัจจุบัน หลักธรรมอันอำนวยการประโยชน์สุขขั้นต้น เพื่อประโยชน์สุขสามัญที่มองเห็นกันในชาตินี้ ที่คนทั่วไปปรารถนา มี ทรัพย์ ยศ เกียรติ ไม้ตรี เป็นต้น อันจะสำเร็จด้วยธรรม ๔ ประการ คือ

๑. อุฏฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความหมั่น เช่นขยันหมั่นเพียร เลี้ยงชีพด้วยการหมั่น ประกอบการงาน เป็นผู้ขยันไม่เกียจคร้านในการงานนั้น ประกอบด้วยปัญญาเครื่องสอดส่องอันเป็นอุปายในการงานนั้น ให้สามารถทำได้สำเร็จ

๒. อารักขสัมปทาถึงพร้อมด้วยการรักษาโภคทรัพย์ที่หาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียร โดยชอบธรรม เขารักษาคุ้มครองโภคทรัพย์เหล่านั้นไว้ได้พร้อมมูล ไม่ให้ถูกลัก หรือทำลายไปโดยภัยต่างๆ

๓. กัลยาณมิตตตา คบคนดี ไม่คบคนชั่ว อยู่อาศัยในบ้านหรือนิคมใด ย่อมดำรงตนเจรจาสนทนากับบุคคลในบ้านหรือนิคมนั้น ซึ่งเป็นผู้มีสมาจารบริสุทธ์ ผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา ศีล จาคะ ปัญญา

๔. สมชีวิตา อยู่อย่างพอเพียง รู้ทางเจริญทรัพย์และทางเสื่อมแห่งโภคทรัพย์ แล้วเลี้ยงชีพพอเหมาะ ไม่ให้สุรุ่ยสุร่ายฟุ่มเฟือยนัก ไม่ให้ผืดเคืองนัก ด้วยคิดว่า รายได้ของเราจักต้องเหนื่อรายจ่าย และรายจ่ายของเราจักต้องไม่เหนื่อรายได้

^{๑๒} อง.อุฎฐก.(ไทย) ๒๓/๑๔๔/๒๘๙.

^{๑๓} ม. ม. ๑๓/ ๒๓๘.

ความหมายของหลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ในพจนานุกรมพุทธศาสตร์

ความหมายของ ทฤษฎีธัมมิกัตถสังวัตตนิกรมม ๔^{๑๔} ธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ในปัจจุบัน, หลักธรรมอันอำนวยประโยชน์สุขขั้นต้น

๑. อุฏฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความหมั่น คือ ขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติหน้าที่ การงาน ประกอบ อาชีพอันสุจริต มีความชำนาญ รู้จักใช้ปัญญาสอดส่อง ตรวจตรา หาอุบายวิธี สามารถจัดดำเนินการให้ได้ผลดี

๒. อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษา คือรู้จักคุ้มครองเก็บรักษาโภคทรัพย์และผลงานอันตนได้ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียร โดยชอบธรรม ด้วยกำลังงานของตน ไม่ให้เป็นอันตราย หรือเสื่อมเสีย

๓. กัลยาณมิตตตา (คบคนดีเป็นมิตร คือ รู้จักกำหนดบุคคลในถิ่นที่อาศัย เลือก เสวนาสำเนียงศึกษาเยี่ยงอย่างท่านผู้ทรงคุณมีศรัทธา ศีล จาคะ ปัญญา

๔. สมชีวิตา (มีความเป็นอยู่เหมาะสม คือ รู้จักกำหนดรายได้และรายจ่ายเลี้ยงชีวิต แต่พอดี มิให้ผิดเคืองหรือฟุ่มเฟือย ให้รายได้เหนือรายจ่าย มีประหยัดเก็บไว้

ความสำคัญของหลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์

หลักความสำคัญของการปฏิบัติเพื่อให้สำเร็จประโยชน์ต่อตนเอง ได้รับประโยชน์ในปัจจุบันตามหลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์นั้น พระธรรมปิฎกได้กล่าวไว้ในหนังสือธรรมานุญชีวิตว่า “คนที่เรียกว่ารู้จัก รู้จักใช้ทรัพย์ หรือหาเงินเป็น ใช้เงินเป็น เป็นคนที่ทำมาหากินที่ดี ตั้งตัวสร้างหลักฐานได้ และใช้ทรัพย์สมบัติให้เป็นประโยชน์ เป็นผู้ปฏิบัติหน้าที่ทางเศรษฐกิจอย่างถูกต้อง เพราะปฏิบัติตามหลักธรรม ต่อไปนี้”^{๑๕} และความสำคัญของทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์นั้นมีหลักธรรม ๔ อย่างนี้มีประโยชน์มากมายหลายประการแก่ผู้ประพฤติปฏิบัติตาม รวมทั้งส่งผลดีไปถึงสังคมด้วย คือ

๑. ทำให้บุคคลสามารถสร้างหลักฐานได้อย่างมั่นคง

๒. ทำให้เป็นคนที่มีเกียรติ มีชื่อเสียง มีคนเชื่องชื่อนับถือ

๓. เป็นทางเสริมสร้างสัมพันธไมตรี

๔. ทำให้มีโอกาสได้บำเพ็ญประโยชน์แก่ส่วนรวม

๕. เป็นแบบอย่างที่ดีให้บุคคลอื่นได้ปฏิบัติตามทั้งในด้านการงานและการดำรงชีวิต

๖. สร้างความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจให้แก่ชาติทางอ้อม และช่วยลดปัญหาสังคมได้

ประเภทของหลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์

ทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ แปลว่า ธรรมที่เป็นไปเพื่อให้ได้มาซึ่งประโยชน์ในปัจจุบัน หมายถึง ประโยชน์อันพึงได้รับจากการประกอบกิจการหรืออาชีพที่สุจริต ถูกต้องทั้งทางกฎหมายและศีลธรรม ผลประโยชน์ที่ได้จากการประกอบกิจนั้น เป็นผลที่ได้ทันตาเห็นไม่ต้องรอถึงภายภาคหน้า

^{๑๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘), หน้า ๑๓๘.

^{๑๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), ธรรมานุญชีวิต, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๓๘.

ผลประโยชน์ที่จะได้รับการประกอบกิจ อาจจะเป็นเงิน สิ่งของ ชื่อเสียง เกียรติยศการ ยกย่องสรรเสริญ หรือกล่าวอย่างง่าย ๆ ว่าผลประโยชน์อาจเป็นวัตถุหรือผลตอบแทนทางด้านจิตใจ ก็ได้ อันเป็นสิ่งที่บุคคลทั่วไปปรารถนา การที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งจะสามารถได้มาซึ่งผลประโยชน์ นั้นจะต้องแสวงหาอย่างมีหลักการและมีแผนการ ซึ่งหลักการและแผนการนี้เรียกว่า ธรรมที่เป็นไป เพื่อให้ได้มาซึ่งประโยชน์ธรรมที่เป็นไปเพื่อให้ได้มาซึ่งประโยชน์ในปัจจุบัน มีอยู่ ๔ ประการ คือ

๑. อุฏฐานสัมปทา (ความขยันหมั่นเพียร)
๒. อารักขสัมปทา (การรู้จักรักษาทรัพย์และประหยัด)
๓. กัลยาณมิตตา (คบคนดีเป็นมิตร)
๔. สมชีวิตา (เลี้ยงชีพตามสมควรแก่กำลังทรัพย์ที่หามาได้)

(๑) อุฏฐานสัมปทา (ถึงพร้อมด้วยความหมั่น)

ความขยันหมั่นเพียร (อุฏฐานสัมปทา) การที่เราจะได้สิ่งของ เงินทอง และชื่อเสียง เกียรติยศมานั้น เราจะต้องขวนขวาย ขยันหมั่นเพียรต่อสู้กับความยากลำบาก ถึงจะประสบ ความสำเร็จ เช่น ข้าราชการจะได้เลื่อนขั้นเลื่อนตำแหน่ง อันนำมาซึ่งเกียรติยศแก่ตนเองและ วงศ์ตระกูล ก็จะต้องขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติหน้าที่อย่างเต็มความสามารถ นักเรียนจะประสบ ผลสำเร็จด้านการเล่าเรียน ก็ต้องขยันหมั่นเพียรในการศึกษา หรือการกระทำมาหาเลี้ยงชีพเพื่อสร้าง ฐานะให้กับตนเองและครอบครัวก็เช่นกัน เราก็ต้องอาศัยความมานะอุตสาหะและความหมั่นเพียร จึงจะได้ทรัพย์มา ดังพระพุทธพจน์ว่า

คนหมั่นในการทำงาน ไม่ประมาท จัดการงานเหมาะสม
เลี้ยงชีพพอเหมาะ รักษาทรัพย์ที่หามาได้ มีศรัทธา ถึง
พร้อมด้วยศีล รู้ถ้อยคำ ปราศจากความตระหนี่ ขำระทาง
สัมปรายภิกตถประโยชน์เป็นนิത്യ ธรรม ๘ ประการดังกล่าว
นี้ ของผู้ครองเรือน ผู้มีศรัทธา อันพระพุทธเจ้าผู้มีพระนาม
อันแท้จริง ตรัสว่าน่าสุขมาให้ในโลกทั้งสอง คือ ประโยชน์
ในปัจจุบันนี้และความสุขในภายหน้า บุญ คือ จาคะนี้ ย่อม
เจริญแก่คุณให้สัถย์ ด้วยประการฉะนี้^{๑๖}

นอกจาก อุฏฐานสัมปทา การถึงพร้อมด้วยความหมั่น คือ ขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติ หน้าที่การงานและการประกอบอาชีพอันสุจริต ผิดแผกให้มีความชำนาญ และรู้จักใช้ปัญญาสอดส่อง ตรวจตรา หาอุบายวิธี สามารถจัดดำเนินการให้ได้ผลดี การประกอบอาชีพการงานนั้นต้องทำเพื่อ เลี้ยงชีพตนเองและครอบครัวมีความขยันในการทำงานตามหน้าที่ หรือตามอาชีพของตนโดยไม่เกียจ คร้าน ไม่นิ่งเฉยหรือทำกิจอื่นใดที่ไม่เกี่ยวข้องกับการงานในหน้าที่ จนทำให้เสียเวลาไปโดยไร้ประโยชน์ แม้บางครั้งการทำงานนั้นอาจไม่ใช่การหาทรัพย์โดยตรง เช่น การเป็นนักศึกษา มีหน้าที่ต้องศึกษาเล่า เรียนก็ต้องตั้งใจศึกษาเล่าเรียนให้บังเกิดผลดี โดยถือว่าเป็นหน้าที่ในปัจจุบันแม้ยังไม่ได้ทรัพย์แต่ การศึกษาก็เป็นเหตุเบื้องต้นที่จะนำไปสู่อาชีพการงานที่ดีในอนาคต หากนักศึกษาเป็นนักกีฬาด้วย นอกจากขยันตั้งใจเรียนแล้วนักศึกษาก็ต้องขยันหมั่นฝึกซ้อมกีฬาที่ตนถนัดด้วยอีกทางหนึ่ง

^{๑๖} วจ.อุฎฐก. (ไทย) ๒๓/๑๕/๒๕๕ - ๒๕๗.

เพราะกีฬากำลังพัฒนาเป็นกีฬาอาชีพ มีกีฬาหลายประเภทที่สามารถทำให้หาทรัพย์สินได้โดยสุจริต ด้วยร่างกายแรงใจของตนเอง เช่น อาชีพนักมวย นักฟุตบอล กอล์ฟ ลีลาศ หรือจากการได้ไปแข่งขัน ในโอกาสต่างๆ เช่น โอลิมปิก เอเชียนเกมส์ หากมีความขยันหมั่นเพียรฝึกซ้อมจะส่งผลให้ได้รับเหรียญทองและได้รางวัลเป็นทรัพย์สินเงินทองจำนวนมาก เป็นต้น จึงนับว่าความขยันหมั่นเพียรในการงานหน้าที่ ที่รับผิดชอบ จะทำให้ได้รับประโยชน์ในปัจจุบัน คือ มีทรัพย์สินเงินทองสำหรับซื้อหาเครื่องอุปโภค บริโภค ไว้ดำรงชีพ

(๒) อารักขสัมปทา (ถึงพร้อมด้วยการรักษา)

การรู้จักรักษาทรัพย์สินและประหยัด (อารักขสัมปทา) หมายความว่า เมื่อเราขยันหมั่นเพียรพยายามสร้างอนาคต ชื่อเสียง หรือหาทรัพย์สินมาได้ ถ้าไม่รู้จักรักษาไว้ก็จะเสื่อมหรือหมดไปอย่างรวดเร็ว การรักษาชื่อเสียงนั้น หมายถึง การหลีกเลี่ยงการกระทำความชั่วหรือการมัวเมากับอบายมุข เช่น ไม่ดื่มสุรา ไม่เสพยาเสพติด ไม่เล่นการพนันทุกประเภท เป็นต้น ส่วนการรักษาทรัพย์สินนั้น หมายถึง การรู้จักใช้จ่ายอย่างฉลาด ไม่ฟุ่มเฟือย รู้จักเก็บหอมรอมริบ ส่วนการประหยัดนั้น หมายถึง การรู้จักใช้จ่ายเงินทองให้เกิดประโยชน์สูงสุด ดังพระพุทธพจน์ว่า

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็อารักขสัมปทาเป็นไฉน กุลบุตรในโลกนี้
มีโรคะที่หามาได้ด้วยความหมั่นเพียร สัมผัสด้วยกำลังแขน มีเหงื่อไหลไทรยส
ชอบธรรม ได้มาโดยธรรม เขารักษาคุ้มครองโภคทรัพย์เหล่านั้นไว้ได้พร้อมมูลด้วย
ทำไว้ในใจว่า ไฉนหนอ พระราชาไม่พึงบริโภคทรัพย์เหล่านี้ของเรา ไฉนไม่พึง
ลัก ไฟไม่พึงไหม้ น้ำไม่พึงพัดไป ทายาทผู้ไม่เป็นที่รักไม่พึงลักไป
ดูกรภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่าอารักขสัมปทา ฯ^{๑๗}

นอกจากนี้ การรักษาและประหยัดทรัพย์สินนั้นยังหมายถึงการรู้จักเก็บรักษาทรัพย์สินไว้ในที่ปลอดภัย การใช้สอยทรัพย์สินและสิ่งของอย่างประหยัด ถนอมใช้ ซ่อมแซมเมื่อชำรุดเสียหาย ดูแลรักษาและเก็บไว้เมื่อใช้เสร็จแล้ว หรือรู้จักดัดแปลงของที่ชำรุดให้สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้อีกเป็นต้น

อารักขสัมปทา คือ การถึงพร้อมด้วยการรักษา คือรู้จักคุ้มครองเก็บรักษาโภคทรัพย์และผลงานอันตนได้ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียร โดยชอบธรรม ด้วยกำลังงานของตน ไม่ให้เป็นอันตรายหรือเสื่อมเสีย หลักธรรมข้อนี้ มีจุดมุ่งหมายให้เป็นคนมัธยัสถ์ รู้จักจ่ายทรัพย์สินไปในทางที่เกิดประโยชน์ไม่ใช่นำไปใช้เพื่อเกะกะคุณ เพื่ออุป รส กลั่น เสี่ยง จนทำให้ทรัพย์สินนั้นหมดไปโดยไม่ทำให้ตนเองเจริญขึ้นได้มั่งมีไม่ก็ช่วยยามก็กลับไปลำบากยากจนเพราะใช้ทรัพย์สินไปในทางคุณและอบายมุข บางครั้งจนถึงกลับเป็นหนี้สิน เสียทรัพย์สินและเสียเกียรติ มีนักกีฬาหลายคนที่ได้ทรัพย์สินมากมายจากการแข่งขันแต่ต้องพบกับความลำบากในบั้นปลายของชีวิต เหตุเพราะไม่มีธรรมในข้อนั้นนั่นเอง

(๓) กัลยาณมิตรตตา (คบคนดีเป็นมิตร)

การคบคนดีเป็นมิตร (กัลยาณมิตรตตา) คนเรานั้นจะอยู่ในสังคมแต่เพียงลำพังไม่ได้จะต้องพึ่งพาอาศัยบุคคลอื่น บุคคลที่เราสามารถพึ่งพาอาศัยได้และมีความปรารถนาดีต่อเราหาได้ยาก ดังนั้น

^{๑๗} อัง.อรรถก. (ไทย) ๒๓/๑๕/๒๙๕ - ๒๙๗.

การเลือกคบคนจึงมีความสำคัญมาก เพราะถ้าเราคบคนชั่วเป็นมิตร อาจทำให้เราตกไปอยู่ในทางที่ชั่ว หรือพบกับความหายนะได้ ดังพระพุทธพจน์ว่า

ดูกรภิกษุทั้งหลาย กัลยาณมิตตตาเป็นไฉน ดูกรภิกษุทั้งหลาย
 กุลบุตรในโลกนี้ อยู่อาศัยในบ้านหรือนิคมใด ย่อมดำรงตนเจรจา
 สันสนทนากับบุคคลในบ้านหรือนิคมนั้น ซึ่งเป็นคุณุหบดีหรือบุตรคุณุหบดี
 เป็นคนหนุ่มหรือคนแก่ ผู้มีสมาจารบริสุทธิ์ ผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา ศีล จาคะ
 ปัญญา ศึกษาสัทธา สัมปทาตามผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา ศึกษาศีลสัมปทา
 ตามผู้ถึงพร้อมด้วยศีล ศึกษาจาคสัมปทาตามผู้ถึงพร้อมด้วยจาคะ
 ศึกษาปัญญาสัมปทาตามผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญา
 ดูกรภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่ากัลยาณมิตตตา ฯ^{๑๘}

ลักษณะของมิตรที่ดีมี ดังนี้

๑. มิตรอุปการะ ได้แก่ เพื่อนที่คอยช่วยเหลือเตือนสติมิให้ประมาท ช่วยป้องกันมิให้
 ทำชั่ว ช่วยป้องกันรักษาทรัพย์และชื่อเสียงของเพื่อน และสามารถพึ่งพาอาศัยได้ในยามทุกข์ยาก

๒. มิตรร่วมทุกข์ร่วมสุข ได้แก่ มิตรที่ไม่ละทิ้งเพื่อนในยามวิบัติ ช่วยปกปิดความลับ
 ของเพื่อน

๓. มิตรแนะนำประโยชน์ ได้แก่ คอยห้ามมิให้เพื่อนทำชั่ว แต่แนะนำหนทางแห่ง
 ความดี ความเจริญให้แก่เพื่อน

๔. มิตรมีความรักใคร่ คือ มิตรร่วมทุกข์ ร่วมสุข ทุกข์ก็ทุกข์ด้วย ไม่ทิ้งเพื่อน โต้เถียง
 คนที่ติเตียนเพื่อน รับรองคนที่สรรเสริญเพื่อน

การคบคนดีเป็นมิตร รู้จักเลือกบุคคลที่จะคบหาว่าจะนำชีวิตของเราไปในทิศทางใดโดย
 เลือกเสวนา ศึกษาแบบอย่างท่านผู้ทรงคุณ มีศรัทธา ศีล จาคะ ปัญญา การคบมิตรตามหลัก
 มงคล ๓๘ ประการ ในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา มงคลแรกที่พระพุทธองค์ทรงสอนให้ปฏิบัติก็
 คือ การไม่คบคนพาล และมงคลถัดมาก็คือต้องรู้จักคบบัณฑิต คำว่า คนพาล และ บัณฑิตเมื่อ
 วิเคราะห์ให้แจ้งแล้วจะพบว่า มีทั้งคนพาลและบัณฑิตภายใน คนพาลและบัณฑิตภายนอก

คนพาลและบัณฑิตภายใน หมายถึงคนที่ปรากฏอยู่ในตัวเรา หากนักศึกษาสังเกตตัวเรา
 ให้ดีจะพบว่าบางครั้ง บางเวลาเราจะเกียจคร้านไม่อยากฝึกฝน ไม่อยากทำงาน ไม่อยากไปเรียน
 ไม่อยากทำความดี แต่อยากเที่ยวเล่น อยากนอนตื่นสาย อยากดื่มสุรา อยากเล่นไพ่ เล่นหวย เล่นการ
 พนัน ฯลฯ นี่แสดงว่าคนพาลภายในตัวเรา ปรากฏขึ้นแล้ว แต่บางครั้งเราก็ขยัน อยากไปเรียนอยาก
 ทำความดี ไม่อยากหนีเรียน ไม่อยากเล่นการพนัน ไม่อยากร่วมวงสุรา ฯลฯ นี่แสดงว่าบัณฑิตภายใน
 ตัวเราได้ปรากฏขึ้นแล้ว ส่วนคนพาลและบัณฑิตภายนอกหมายถึง คนอื่น คนที่มาชักชวนเราไปทำ
 เรื่องที่ไม่ดีไม่สมควรหรือเรื่องที่ดี ที่สมควรต่างๆ หากบัณฑิตภายในตัวเราเองเข้มแข็ง คนพาล
 ภายนอกก็ไม่อาจจะชักชวนเราไปได้ ดังนั้นความเป็นกัลยาณมิตรต้องเริ่มที่เราสร้างบัณฑิตและมิตร
 ขึ้นภายในตัวเองก่อน เมื่อบัณฑิตหรือมิตรภายในตัวปรากฏแล้ว ก็จะสามารถเลือกเสวนากับบัณฑิต
 หรือมิตรภายนอกได้ ดังคำกล่าวที่เราได้ยิน ได้ฟังอยู่เสมอว่า “คบคนพาลพาลพาไปหาผิด คบบัณฑิต

^{๑๘} อัง.อรรถก. (ไทย) ๒๓/๑๕/๒๙๕ - ๒๙๗.

บัณฑิตพาไปหาผล” และการสังเกตว่าผู้ที่ตนคบหาด้วยนั้นเป็นคนพาลหรือ เป็นบัณฑิต คือ กัลยาณมิตร พึงสังเกตว่าชอบชักชวนไปในทางฉิบหาย เสียทรัพย์ เสียเวลาเสียสุขภาพและทำเรื่องที่เรา ประโยชน์หรือไม่ เพราะหากเราไม่รู้จักเลือกคบบัณฑิตคือกัลยาณมิตรแล้ว ย่อมเป็นเหตุที่ทำให้เรา ต้องเสียทรัพย์ที่หามาได้นั้นและไม่สามารถปฏิบัติธรรมในข้อฐานสัมปทาและอารักขสัมปทาได้

(๔) สมชีวิตา (เลี้ยงชีพตามสมควรแก่กำลังทรัพย์ที่หามาได้)

การเลี้ยงชีพตามสมควรแก่กำลังทรัพย์ที่หามาได้ (สมชีวิตา) หมายความว่า ในการ ดำรงชีวิตนั้น ไม่ควรใช้จ่ายทรัพย์อย่างสุรุ่ยสุร่าย การใช้จ่ายทรัพย์จะต้องพิจารณาถึงความจำเป็นหาก เราต้องการให้ชีวิตสุขสบายก็ควรจะได้เงินสายกลาง คือ ไม่มากจนฟุ่มเฟือย และไม่น้อยจนเป็นการ ตระหนี่ ดังพระพุทธพจน์ว่า

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็สมชีวิตาเป็นไฉน ดูกรภิกษุทั้งหลาย กุลบุตรใน โลกนี้ รู้ทางเจริญแห่งโภคะ และรู้ทางเสื่อมแห่งโภคะแล้วเลี้ยงชีพพอเหมาะ ไม่ให้ฟุ่มเฟือยนัก ไม่ให้ผิดเคืองนักด้วยคิดว่า รายได้ของเราจะต้องเหนือรายจ่าย และรายจ่ายของเราจะต้องไม่เหนือรายได้ ดูกรภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนคนชั่ง ตาชั่ง หรือลูกมือชั่งตาชั่ง ยกตาชั่งขึ้นแล้วย่อมรู้ว่า ต้องลดออกเท่านั้น หรือ ต้องเพิ่มเข้าเท่านั้น ฉนใด กุลบุตรก็ฉนนั้นเหมือนกัน รู้ทางเจริญแห่งโภคะ และ รู้ทางเสื่อมแห่งโภคะแล้ว เลี้ยงชีพพอเหมาะ ไม่ให้ฟุ่มเฟือยนัก ไม่ให้ผิดเคือง นัก ด้วยคิดว่า รายได้ของเราจะต้องเหนือรายจ่าย และรายจ่ายของเราจะต้องไม่ เหนือรายได้ ดูกรภิกษุทั้งหลาย ถ้ากุลบุตรผู้มีรายได้น้อย แต่เลี้ยงชีวิตอย่างโอ โถง จะมีผู้ว่าเขาได้ว่า กุลบุตรผู้นี้ ใช้โภคะเหมือนคนเคี้ยวกินผลมะเดื่อ ฉะนั้น ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็ถ้ากุลบุตรผู้มีรายได้มาก แต่เลี้ยงชีพอย่างผิดเคือง จะมีผู้ว่า เขาว่ากุลบุตรผู้นี้จักตายอย่างอนาถา แต่เพราะกุลบุตรผู้นี้รู้ทางเจริญแห่งโภคะ และ รู้ทางเสื่อมแห่งโภคะแล้ว เลี้ยงชีพพอเหมาะ ไม่ให้ฟุ่มเฟือยนัก ไม่ให้ผิดเคือง นัก ด้วยคิดว่า รายได้ของเราจะต้องเหนือรายจ่าย และรายจ่ายของเราจัก ต้องไม่เหนือรายได้ ดูกรภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่าสมชีวิตา ฯ^{๑๙}

ธรรม ๔ นี้มีประโยชน์มากมายหลายประการแก่ผู้ประพฤติปฏิบัติตนตาม รวมทั้งส่งผลดี ไปถึงสังคมด้วย คือ

๑. ทำให้บุคคลสามารถสร้างหลักฐานได้อย่างมั่นคง
๒. ทำให้เป็นคนที่มีเกียรติ มีชื่อเสียง มีคนเชื่อถือฟังนับถือ
๓. เป็นทางเสริมสร้างสัมพันธไมตรี
๔. ทำให้มีโอกาสได้บำเพ็ญประโยชน์แก่ส่วนรวม
๕. เป็นแบบอย่างที่ดีให้บุคคลอื่นได้ปฏิบัติตามทั้งในด้านการงานและการ

ดำรงชีวิต

๖. สร้างความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจให้แก่ชาติทางอ้อม และช่วยลดปัญหา สังคมได้

^{๑๙} อก.อรรถก. (ไทย) ๒๓/๑๕/๒๙๕ - ๒๙๗.

การเลี้ยงชีวิตแต่พอดี คือรู้จักกำหนดรายได้และรายจ่าย เป็นอยู่แบบพอดี สมรายได้ มีให้ ผิดเคืองหรือฟุ่มเฟือย ให้มีรายได้เหนือรายจ่าย มีประหยัดไว้สำหรับปันปลายของชีวิต จะได้ไม่ลำบาก พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวว่า “พึงเข้าใจ ระลึกไว้เสมอว่า การที่เพียรพยายามแสวงหา รักษา และ ครอบครองโภคทรัพย์ไว้นั้น ก็เพื่อจะใช้ให้เป็นประโยชน์ทั้งแก่ตนและคนอื่น ถ้าไม่ใช้ทรัพย์สมบัติ ให้เกิดคุณประโยชน์แล้ว การหาและการมีทรัพย์สมบัติก็ปราศจากคุณค่าหาความหมายใด ๆ ได้ ดังนั้นเมื่อมีทรัพย์หรือหาทรัพย์มาได้แล้ว ต้องรู้จักสรรทรัพย์นั้น โดยถือหลักการแบ่งทรัพย์ เป็น ๔ ส่วน ที่เรียกว่า โภควิภาค” คือ หนึ่งส่วนใช้จ่ายเลี้ยงตน เลี้ยงคนที่ควรบำรุงเลี้ยง ได้แก่ บิดา มารดา บุตร ภรรยา และคนในปกครอง มิตรสหาย ผู้ร่วมกิจการงานทำบุญ ตลอดจนบำรุงราชการ ด้วยการเสียภาษีอากร เป็นต้น สองส่วนใช้เป็นทุนประกอบกิจการงานสามส่วน เก็บไว้ใช้ในยามจำเป็น^{๒๐}

๓.๔.๒ หลักความสันโดษ

ความหมายและความสำคัญของสันโดษ

คำว่า "สันโดษ" มีรากศัพท์มาจากภาษาบาลี สันโตส และบางแห่งใช้คำว่า สันตุกฺขิ ซึ่งมีศัพท์มาจากธาตุเดียวกัน คือ ส + ตฺส เขียนแบบสันสกฤตเป็น สันโตษะ แปลงเป็นภาษาไทยว่า สันโดษ แปลว่า ความเป็นบุคคลผู้มีความยินดีโดยสม่ำเสมอ หรือผู้สันโดษชื่อว่า สันตุกฺขิ^{๒๑} นอกจากนี้ ในพจนานุกรมฉบับต่างๆ ปรากฏความหมายของคำว่า สันโดษดังนี้

พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ได้ให้ความหมายของสันโดษไว้ว่า ความยินดี ความพอใจ ความยินดีด้วยของตน ซึ่งได้มาด้วยเรี่ยวแรงความเพียรโดยชอบธรรม ความยินดีด้วยปัจจัย ๔ ตามที่มีตามที่ได้ ได้ ความรู้จักอ้อมรู้จักพอ^{๒๒}

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ให้ความหมายคำว่า สันโดษ ไว้ว่า ความยินดี หรือ พอใจ เท่าที่ตนมีอยู่ หรือเป็นอยู่^{๒๓}

นอกจากนั้น ยังมีนักปราชญ์และนักวิชาการทางพระพุทธศาสนา ได้อธิบายขยาย ความหมายของคำว่า สันโดษ ดังต่อไปนี้

สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน) ได้แสดงทรรศนะไว้ในหนังสือเรื่อง “สันโดษ” ความว่า สันโดษเป็นธรรมข้อหนึ่งที่มีผู้ปรารภกล่าวกันมาก ทั้งในด้านสนับสนุน ทั้งใน ด้านคัดค้าน สนับสนุน คือส่งเสริมให้ปฏิบัติกัน ค้านคือแสดงว่าไม่ควรส่งเสริมให้มีการปฏิบัติ เพราะเห็นว่าเป็น เครื่องขัดขวางความเจริญก้าวหน้า คำว่าสันโดษมาจากภาษาบาลีว่า “สันโตส, สัน ตุกฺขิ” แปลว่าความ ยินดีพอใจด้วยของของตน ความยินดีด้วยของที่มีอยู่ ความยินดีโดยสม่ำเสมอ สันโดษแบ่งออกเป็น

^{๒๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **ธรรมบุญชีวิต**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๓๙.

^{๒๑} พระพุทธปियเถระ, **รูป สติธิปกรณัมวิมุตติศาสตร์ภาษาบาลี**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ กรมการศาสนา, ๒๕๒๗), หน้า ๒๒๒.

^{๒๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๙๒.

^{๒๓} ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน**, (กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๕), หน้า ๑๑๖๖.

หัวข้อได้ดังนี้ ๑) ยถาลาภสันโดษ ยินดีตามที่ได้ ๒) ยถาพลสันโดษ ยินดีตามกำลัง และ ๓) ยถาสารูปสันโดษ ยินดีตามสมควร และอีกอย่างหนึ่ง คือ สันโดษในความคิด คือ ระวังความคิดที่อยากได้มากเกินไป สันโดษในการแสวงหา คือ ยินดีแสวงหาแต่สิ่งที่ควรได้ สันโดษในการรับ คือ รับแต่สิ่งที่ควรรับ และรับพอประมาณ สันโดษ ในการบริโภค คือ ยินดี บริโภคสิ่งที่ได้มาด้วยการพิจารณา^{๒๔}

พระธรรมโกษาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ได้แสดงทัศนะเรื่องสันโดษไว้ในหนังสือ “คู่มือพ้นทุกข์” ว่า คำว่า “สันโดษ” แปลว่า ยินดีด้วยสิ่งที่มีอยู่ได้อะไรมาต้องมีความยินดีในสิ่งนั้นในฐานะที่มีอยู่หรือได้มาทั้งนี้เพื่อให้เกิดความพอใจที่ได้ตกลงไปแล้ว ไม่ใช่หมายความว่าให้หยุด เพียงเท่านั้นถ้าพิจารณาให้ลึกซึ้งกว่านี้สิ่งที่เรียกว่าสันโดษนั้น มันยังมีความหมายอีกหลายอย่าง คือ เมื่อพิจารณาถึงปัจจัยที่สำคัญของมนุษย์เรามีอยู่ ๔ อย่าง คือ อาหารเครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยาแก้โรค ล้วนเรียกว่าเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับชีวิตถ้าเราไม่รู้จักอึด ไม่รู้จักพอ ไม่รู้จักยินดี ด้วยวัตถุ ๔ อย่างนี้เท่าที่ควรสมควรได้ไม่สิ้นสุดแล้วเราจะไปหา สิ่งพิเศษที่เป็นอุดมคติของพระพุทธศาสนา หรือ ของโลกทั่วไปได้อย่างไรกัน^{๒๕}

พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิ ป.ธ. ๙) ได้แสดงทัศนะเรื่องสันโดษไว้ในหนังสือมงคล ๓๘ ความว่า สันโดษ แปลว่า ยินดีด้วยปัจจัยของตน ไม่แสดงอาการรังเกียจในเวลารับเวลาบริโภค ยังอัตภาพให้เป็นไปด้วยปัจจัย ๔ ซึ่งทายกทายิกาถวาย นอกจากนี้สันโดษ ยังแปลว่ายินดีด้วยปัจจัยที่มีอยู่ ยินดีโดยสม่ำเสมอ สันโดษโดยองค์ธรรมคือ อโลภะ ความไม่โลภ สันโดษแบ่งออกเป็น ๔ อย่าง คือ สันโดษในเครื่องนุ่งห่ม สันโดษในอาหาร สันโดษ ในที่อยู่อาศัย และสันโดษในยาแก้ไข สันโดษนี้มีประโยชน์ มีคุณมากมายสุดที่จะพรรณนา พระพุทธองค์ทรง สรรเสริญความสันโดษว่าเป็นมงคลสูงสุด^{๒๖}

เสฐียรพงษ์ วรรณปก แสดงทรรศนะเรื่องสันโดษไว้ว่า ในบรรดาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่มีผู้เข้าใจกันไม่ถูกต้อง นอกจากเรื่องของกรรมแล้ว สันโดษก็เป็นอีกเรื่องหนึ่งความคลาดเคลื่อนนั้นอาจจะมาจากคำพูดที่ติดปากคนไทยว่า "สันโดษมันก็น้อย" หรือ "มันก็น้อยสันโดษ" ก็ได้ การตีความแบบนี้สร้างค่านิยมของคำว่าสันโดษให้ออกมาในแง่ลบ ในที่นี้คือ มีความหมายแฝงว่า "การไม่กระหาหรือ ความเกียจคร้าน" อยู่ในตัว แต่ทั้งนี้ท่านได้ให้ความหมาย ของคำว่า สันโดษไว้ว่า ยินดีตามได้ ยินดีตามกำลังสามารถที่หามาได้ และยินดีในสิ่งที่หามาได้โดยชอบธรรม สรุปให้เข้าใจง่าย สันโดษ คือความพอใจในผลสำเร็จ หรือผลที่สร้างขึ้นด้วยความบากบั่น^{๒๗}

ปิ่น มุทุกันต์ กล่าวไว้ในหนังสือมงคลชีวิตข้อที่ ๒๔ เรื่องของความมีสันโดษ โดยกล่าวไว้ว่า สันโดษเป็นมงคล เพราะทำให้คนมีความสุขและทำให้คนเจริญ นอกจากนี้สันโดษยังมี

^{๒๔} สมเด็จพระญาณสังวร, **สันโดษ**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ อมรินทร์ปริ้นติ้งกรุ๊ป, ๒๕๓๓), หน้า ๑๙.

^{๒๕} พระธรรมโกษาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), **สันโดษไม่เป็นอุปสรรคแก่การพัฒนา**, (กรุงเทพมหานคร สำนักภาพการพิมพ์, ๒๕๓๙), หน้า ๗๕.

^{๒๖} พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิ), **มงคล ๓๘**, (กรุงเทพมหานคร: หจก. การพิมพ์ พระนคร, ๒๕๓๒), หน้า ๓๘.

^{๒๗} เสฐียรพงษ์ วรรณปก, **พระพุทธศาสนาทัศนะและวิจารณ์**, (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๓๔), หน้า ๒๕.

อีก ๓ ลักษณะ คือ สแกนสันโดษ ยินดีตามมี สันเตนสันโดษ ยินดีตามได้ และสมนสันโดษ ยินดีตามสมควรในทางศาสนาได้วางเกณฑ์ในการตัดสินเรื่อง สันโดษไว้ ๓ ประการ ดังต่อไปนี้ คือ ๑) ยถา ลางะ ควรแก่ฐานะ ๒) ยถาพละ ควรแก่สมรรถภาพ ๓) ยถาสารูปปะ ควรแก่ศักดิ์ศรี^{๒๘}

สันโดษ ๓ แปลว่า ความยินดี ความพอใจ คือความรู้จักพอดี ความรู้จักพอเพียงสันโดษมีลักษณะ ๓ อย่าง คือ

๑. ยินดีพอใจในสิ่งที่มีที่ได้มา ด้วยเรี่ยวแรงของตนในทางชอบธรรม ไม่ดิ้นรนอยากได้จนทำให้เกิดความเดือดร้อน

๒. ยินดีพอใจกำลังของตน ใช้กำลังที่มีอยู่ เช่นความรู้ ความสามารถให้เกิดผลเต็มที่ไม่ย่อหย่อนบกพร่อง

๓. ยินดีพอใจแต่ไม่เกินไป คือรู้จักพอเป็น อิ่มเป็น และแบ่งปันส่วนที่เกินไปไปเอื้อเฟื้อผู้อื่นตามสมควร^{๒๙}

ประเภทของสันโดษและหลักสันโดษในพระพุทธศาสนา

การศึกษาเรื่องความสันโดษนั้น นอกจากเรื่องของความหมายที่บุคคลทั่วไปมีความเข้าใจที่ผิดเพี้ยน โดยตีความหมายของสันโดษ คือ การขาดความกระตือรือร้นแล้ว หากกล่าวถึงประเภทของสันโดษที่รู้จักกันโดยทั่วไป มักจำแนกประเภทของสันโดษออกเป็น ๓ อย่างเท่านั้นเรียกว่าการแบ่งตามประเภทแห่งตักะ คือ หมวดสาม ได้แก่ ๑) ยถาลาภสันโดษ ๒) ยถาพลสันโดษและ ๓) ยถาสารูปสันโดษ ส่วนในทัศนะของ พระธรรมโสภณ (พิน ปาสาทิกโก) ได้อธิบาย ลักษณะของคำว่าความสันโดษไว้ว่า หลักธรรมที่ว่าด้วยสันโดษนั้น ไม่ได้ทำให้ประเทศล้าหลัง เพราะสันโดษคือ ความพอใจในสิ่งต่างๆ เท่าที่ตนได้ ไม่ล่วงสิทธิของผู้อื่น สันโดษนั้นมีอยู่ ๔ ประเภท คือ ๑) สันโดษในสิ่งของ ๒) สันโดษในหน้าที่การงาน ๓) สันโดษในปศุสัตว์ ๔) สันโดษ ในคน^{๓๐} นอกจากการจำแนกดังกล่าวข้างต้นแล้ว พระพุทธศาสนาได้แยกย่อยเกี่ยวกับประเภทของ สันโดษได้ดังต่อไปนี้

๑) ยถาลาภสันโดษ คือ ความยินดีตามที่ได้ หมายถึง ได้สิ่งใดมาด้วยความเพียรพยายาม ของตน โดยถูกต้องตามทำนองคลองธรรม ก็ยินดีพอใจในสิ่งนั้น ไม่เดือดร้อนเพราะสิ่งที่ไม่ได้หมายความว่า เมื่อได้ทำอย่างเต็มที่แล้ว หากไม่ได้ตามที่ต้องการ ก็ไม่กระวนกระวาย ไม่วิ่งตามความอยาก ต้องระงับยับยั้งความอยากให้ได้ โดยให้นึกถึงข้อเท็จจริงว่า ไม่มีสิ่งใดสนองความ ต้องการแห่งจิตใจให้พอได้อย่างแท้จริง เหมือนไฟไม่อาจให้เต็มได้ด้วยเชื้อ มหาสมุทรไม่อาจให้ เต็มได้ด้วยน้ำ หรือคนมักมากไม่อาจเต็มไปด้วยปัจจัยทั้งหลายนั่นเอง

๒) ยถาพลสันโดษ คือ ความยินดีตามกำลังที่มีอยู่ หมายถึง มีความยินดีหรือพอใจเพียงพอกำลังกาย กำลังทรัพย์ กำลังสติปัญญา และกำลังความสามารถของตน ไม่ควรให้น้อย หรือเกินขอบเขตกำลังเพราะเป็นเรื่องที่ไม่เหมาะสม คนแต่ละคนมีกำลังหรือความสามารถไม่ เท่ากัน ดังนั้น จึงต้องรู้จักตนเอง อย่าสำคัญตนผิดและอย่าดูถูกตนเอง สิ่งทีบุคคลพึงได้รับนั้นควรเหมาะสม

^{๒๘} ปิ่น มุทุกันต์, มงคลชีวิต, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๐๒), หน้า ๑๓.

^{๒๙} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์, (กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๔๘), หน้า ๒๔.

^{๓๐} พระธรรมโสภณ (พิน ปาสาทิกโก), สันโดษทำให้ไทยล้าหลังหรือ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทยเกษม, ๒๕๑๙), หน้า ๒๐.

แก่สมรรถภาพ และความสามารถของตน เช่น กรรมกรที่ขุดดินได้วันละ ๑ คิว ก็ควรได้ ค่าแรงสำหรับดิน ๑ คิว จะให้ได้ค่าแรงเท่ากับคนที่ขุดได้วันละ ๕ คิว ย่อมไม่ได้ และมีได้บังคับว่า ทุกคนขุดวันละ ๑ คิวก็พอ สันโดษมิได้สอนให้ทำงานหย่อนกว่าความสามารถที่มีอยู่ แต่ให้ทำงานเต็มความสามารถของแต่ละบุคคล ให้ยินดีในสิ่งที่ตนควรจะได้ตามความสามารถของตนเท่านั้น สันโดษ ข้อนี้เป็นการยืนยันว่าไม่ให้เป็นคนงอมืองอเท้า แต่ให้ทำงานหรือแสวงหาผลประโยชน์เต็มที่ โดยให้ยินดีเท่าที่ตนเองมีความสามารถทำได้เท่านั้น

๓) ยถาสารูปสันโดษ คือ ความยินดีตามสมควร หมายถึง มีความยินดีหรือความพอใจ ตามสมควรแก่ฐานะ ภาวะ และความเป็นอยู่ของตน เป็นที่รู้กันว่า คนเราย่อมมีฐานะ และความเป็นอยู่ที่แตกต่างกัน บุคคลในสังคมย่อมมีความเป็นอยู่ที่แตกต่างกัน บางคนยากจน บางคนร่ำรวย การที่บุคคลพยายามชวนชวายเป็นเรื่องที่ดี แต่ทั้งนี้ต้องรู้จักและตระหนักในความสามารถของตน ต้องพยายามชวนชวายเปลี่ยนแปลงฐานะ ภาวะและความเป็นอยู่ให้ดีขึ้นเท่าที่จะเป็นไปได้ ผู้ที่ชวนชวายในสิ่งที่เป็นไปได้นั้นเรียกว่า ไม่สันโดษ สิ่งของใดๆ ก็ตามถ้าพิจารณา ตามฐานะที่ดี พิจารณาตามสมรรถภาพที่ดี ประจักษ์แล้วว่า เมื่อตนมีได้ เมื่อตนทำได้ แต่สิ่งนั้นเมื่อมี หรือทำไปแล้วทำให้ครอบครัวเสียเกียรติภูมิ เสียชื่อเสียง เสียศักดิ์ศรี บุคคลก็ไม่ควรยินดีในสิ่ง เหล่านั้น เช่น ค่าของหนีภาษี หรือฉ้อราษฎร์บังหลวง แม้ว่าจะมีฐานะตำแหน่งหน้าที่เอื้ออำนวยมีความสามารถพอที่จะทำได้ก็ไม่สมควรทำไม่ยินดี เพราะเป็นหนทางนำมาซึ่งความเสื่อมเสียทั้งต่อตนเองและวงศ์ตระกูล

คุณค่าของความสันโดษ

จากการกล่าวถึง นิยามความหมาย ของสันโดษ และจากการมองสิ่งที่เป็นปฏิกิริยาตรงข้ามกับความสันโดษและธรรมที่เกื้อหนุนสันโดษแล้ว ทำให้มองเห็นถึงลักษณะคุณค่าของคนที่มีสันโดษ ดังต่อไปนี้

๑) คนสันโดษ เป็นคนที่ทามาหาเลี้ยงชีพด้วยความขยันหมั่นเพียร และด้วยสติปัญญา เท่าที่เหมาะสมกับภาวะของตน และโดยชอบธรรม

๒) คนสันโดษ จะไม่욕ได้ของของคนอื่นหรือของที่ไม่ชอบธรรม ไม่ทุจริตเพราะปากท้องหรือเพราะผลประโยชน์ส่วนตัว

๓) เมื่อหามาได้ก็ใช้สอยของที่ได้มาด้วยความจำเป็น และด้วยสติปัญญา ไม่กลายเป็น ทาสของสิ่งเหล่านั้น

๔) เมื่อไม่ได้ เมื่อสุตวิสัยไม่สำเร็จตามต้องการ ก็ไม่เดือดร้อนกระวนกระวาย ไม่ยอมให้ความผิดหวังครอบงำ ยังคงปฏิบัติหน้าที่ของตนไปได้

๕) ไม่ถือเอาสิ่งที่ตนหามาได้ คือ สมบัติของตนหรือความสำเร็จของตนมาเป็นเหตุยกตนข่มผู้อื่น

๖) หาความสุขได้จากสิ่งที่เป็นของตนหรือเป็นสิทธิของตน สามารถดำรงชีวิตที่มีความสุขในทุกฐานะที่ตนเข้าถึงในขณะนั้นๆ

๗) มีความภูมิใจในผลสำเร็จที่เกิดจากกำลังของตน มีความอดทน สามารถคอยผลสำเร็จที่จะพึงเกิดขึ้นจากการกระทำของตน

๘) มีความรักและรักดีในหน้าที่การงานของตน มุ่งปฏิบัติเพื่อความก้าวหน้าในหน้าที่การงาน

สามารถสรุปได้ว่า หลักสันโดษเป็นความยินดี ความพอใจ ความรู้จักพอเพียง ซึ่งมีลักษณะ ๓ อย่าง คือ

๑. ยถาลาภสันโดษ ยินดีตามที่ได้ เป็นความยินดีในสิ่งที่มีที่ได้มา ด้วยเรี่ยวแรงของตนในทางที่ชอบธรรม ไม่ดิ้นรนอยากได้จนทำให้เกิดความเดือดร้อน

๒. ยถาพลสันโดษ ยินดีตามกำลัง ยินดีพอใจตามกำลังของตน ใช้กำลังที่มีอยู่ เช่น ความรู้ความสามารถให้เกิดผลเต็มที่ ไม่ย่อหย่อนบกพร่อง

๓. ยถาสารูปสันโดษ ยินดีตามสมควร เป็นความยินดีพอใจแต่ไม่เกินไป คือรู้จักพอเป็น อิ่มเป็น และแบ่งปันส่วนที่เกินไปเพื่อผู้อื่นตามสมควร

๓.๔.๓ หลักพึ่งพาตนเอง

การพึ่งตนเอง เป็นแนวทางในการดำรงชีพอยู่ได้ในสังคมอย่างอิสระ มั่นคง สมบูรณ์และมีความสุขของบุคคลและชุมชน นับว่าเป็นแนวคิดเชิงบูรณาการ หรือแบบองค์รวมในการพัฒนาชุมชนที่เกี่ยวกับการวัดระดับความสามารถในการพึ่งตนเองได้ มุ่งเน้นให้ประชาชนและชุมชนรู้จักพึ่งตนเองด้วยการช่วยเหลือตนเองเป็นหลัก โดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น

พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้แสดงทัศนะเรื่องการพึ่งพาตัวเองตามหลักเศรษฐกิจแนวพุทธ ตามแนวดังต่อไปนี้ พระพุทธศาสนานิยามการพึ่งพาตัวเองเป็นภูมิปัญญาตะวันออกตอนนีโลกตะวันตกกำลังสับสนเกิดความอับจนในเรื่องของภูมิปัญญามีปัญหาเศรษฐกิจ เศรษฐกิจในสหรัฐอเมริกา กำลังชะลอตัวตั้งเศรษฐกิจไทยก็ซบเซาตามที่เป็นเช่นนี้เพราะคิดแบบ วัตถุนิยมหรือบริโภคนิยมแต่ละประเทศผลิตสินค้าเพื่อกระตุ้นค้นหาไม่มีคำว่าพอเพียงในระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งมีฐานหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาที่สอนเรื่องการพึ่งตนเอง อตตาทิ อตตโน นาโถ ตนแลเป็นที่พึ่งแห่งตน เศรษฐกิจพอเพียงสอนเรื่องการพึ่งตนเองสภาพที่เป็นปัจจุบันเป็นเพราะไม่รู้จักพอเพียง คือไม่รู้จักพึ่งตนเองไปกู้เงินจากต่างประเทศมากเกินไปไม่มีความ สันโดษ คือไม่พอใจตามที่มีไม่ยินดีตามที่ได้และไม่รู้จักคำว่าพอเพียง (มัตตัญญูตา)หรือทางสายกลางมัชฌิมาปฏิปทา หรือทางสายกลาง มัชฌิมาปฏิปทาเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงมีรากฐานมาจากภูมิปัญญาทางพุทธศาสนาเราต้องพยายามใช้ทรัพยากรในประเทศของเรา รู้จักคำว่าพอเพียงคือพอใจตามที่มีพอดีตามได้ตามหลักสันโดษโดยให้มีความสุขและสุขใจไปด้วยกันหลักธรรมดังกล่าวที่มีอยู่ในเศรษฐกิจพอเพียง^{๓๑}

การพึ่งตนเอง หมายถึง ความสามารถในการดำรงตนอยู่ได้อย่างอิสระ มั่นคง สมบูรณ์ ซึ่งการพึ่งตนเองได้นั้น มีทั้งในระดับบุคคล และชุมชน การพึ่งตนเอง ต้องสามารถผันเปลี่ยนไปตามเวลาได้ เพื่อให้เกิดความเหมาะสม สอดคล้อง และสมดุล หลักการและแนวทางเพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ ตามหลักทางสังคมวิทยามี ๕ ประการ^{๓๒} คือ

^{๓๑} พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), “เศรษฐกิจตามแนวพุทธ”, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), (อัสสัมชัญ).

^{๓๒} หลักการทรงงานในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.sci.nu.ac.th/websci/webwin/p/kamphangphetpittayakom/main๕๖.html> [๒๑ ธ.ค.๒๕๕๗]

๑. การพึ่งตนเองได้ทางเทคโนโลยี หมายถึง การมีปริมาณและคุณภาพของเทคโนโลยีทางวัตถุ เช่น เครื่องไม้เครื่องมือ เครื่องจักรกล และเทคโนโลยีทางสังคม เช่น การจัดวางโครงการ การจัดการ เป็นต้น การรู้จักใช้อย่างมีประสิทธิภาพ รวมทั้งการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ หรือประยุกต์ใช้ให้เหมาะสม

๒. การพึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจ หมายถึง ความสามารถในการทำมาหากินเลี้ยงชีพที่มีความมั่นคงสมบูรณ์พูนสุขพอสมควรหรืออย่างมีสมดุล

๓. การพึ่งตนเองได้ทางทรัพยากรธรรมชาติหมายถึงความสามารถในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุดและความสามารถในการรักษาทรัพยากรธรรมชาติให้ดำรงอยู่ไม่ให้เกิดเสื่อมเสียไปจนหมดสิ้นหรือไม่ให้เสียสมดุลธรรมชาติ

๔. การพึ่งตนเองได้ทางจิตใจ หมายถึง การมีสภาพจิตใจที่กล้าแข็ง เพื่อที่สามารถต่อสู้กับปัญหาอุปสรรคต่างๆ ทั้งการหาเลี้ยงชีพ การพัฒนาชีวิตให้เจริญก้าวหน้า การยึดมั่นปฏิบัติตนตามหลักการทางสายกลาง หรือมีสมาธิปฏิบัติ

๕. การพึ่งตนเองได้ทางสังคม หมายถึงการที่คนกลุ่มหนึ่งมีความเป็นปึกแผ่นเหนียวแน่น มีผู้นำที่มีประสิทธิภาพ สามารถนำกลุ่มคนเหล่านี้ให้ดำเนินการใดๆ เพื่อบรรลุเป้าหมายด้วยตนเอง หรือสามารถหาความช่วยเหลือจากภายนอกเข้ามาช่วย ทำให้ชุมชนช่วยตนเองได้

สุเมธ ตันติเวชกุล ได้กล่าวไว้ว่า การพึ่งตนเอง หมายถึง ลักษณะของสังคมที่สามารถอยู่ได้โดยที่ประชาชนในชุมชนนั้นมีความสุขตามอัตภาพ โดยนัยนี้ การพึ่งตนเองจึงไม่ใช่การที่สังคมดำรงอยู่อย่างโดดเดี่ยวโดยไม่เกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับประเทศอื่นๆ อีกทั้งแบบแผนของการพึ่งตนเองก็ย่อมมีได้หลากหลาย แล้วแต่ความเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของแต่ละประเทศ การพัฒนาอย่างพึ่งตนเองก็คือการลงทุนด้วยการระดมทรัพยากรทั้งหมดที่มีอยู่ในประเทศ และที่สำคัญที่สุด ก็คือทรัพยากรบุคคลในประเทศนั่นเอง คำถามที่ว่า ประเทศหนึ่งๆ สามารถพัฒนาอย่างพึ่งตนเองได้หรือไม่ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขที่เราได้ตั้งมาตรฐาน หรือระดับของการพึ่งตนเองไว้อย่างไร มาตรฐานดังกล่าวควรจะสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทางสังคมการเมืองและวัฒนธรรมของประเทศนั้นๆ^{๓๓}

เสรี พงศ์พิศ ได้กล่าวไว้ว่า การพึ่งตนเอง หมายถึง ความสามารถของคนที่ช่วยเหลือตนเองให้ได้มากที่สุด โดยไม่เป็นภาระคนอื่นมากเกินไป มีความสมดุล ความพอดีในชีวิต เป็นสภาวะทางกายที่สอดคล้องกับสภาวะทางจิตที่เป็นอิสระ มีความพอใจในชีวิตที่เป็นอยู่ มีสิ่งจำเป็นปัจจัยสี่พอเพียง เป็นความพร้อมของชีวิตทั้งร่างกายและจิตใจ^{๓๔}

สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้ให้ความหมายของการพึ่งตนเองว่า

๑. เป็นความสามารถที่เป็นตัวของตัวเองในทางความคิด โดยมีทัศนะการมองปัญหาต่างๆ การตัดสินใจด้วยตนเอง

๒. ในการตัดสินใจดำเนินการโดยสถาบันชุมชน หรือองค์กรชุมชนเพื่อประโยชน์ของชุมชนทั้งในด้านการแก้ปัญหา และในด้านการพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชน

๓. เป็นการพึ่งตนเองที่ไม่นำไปสู่การพึ่งพา เป็นการพึ่งพาอาศัยกันอย่างรู้เท่าทัน

^{๓๓} สุเมธ ตันติเวชกุล, ปัจจัยทางสังคมกับการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจของไทย, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๓๐), หน้า ๒๑๔.

^{๓๔} เสรี พงศ์พิศ, ๑๐๐ ร้อยคำที่ควรรู้, (กรุงเทพมหานคร: เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๔๗), หน้า ๑๗.

๔. กรอบการมองจะต้องไม่มุ่งแข่งขันกัน หรือไม่มุ่งครอบงำเหนือกว่า แต่เป็นการสู่ความเป็นไทต่อกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน^{๓๕}

สุพัตรา สุภาพ ได้กล่าวไว้ว่า การพึ่งตนเอง หมายถึง การรู้จักหารายได้ หาทรัพยากรไว้เลี้ยงตนเอง โดยไม่เป็นภาระแก่คนอื่น แม้ระหว่างเป็นเด็กและต้องพึ่งพาผู้ใหญ่ก็ตาม ซึ่งเป็นการรู้จักสร้างตัว สร้างอนาคต หากใครรู้จักช่วยตนเองแล้ว คนๆ นั้น จะเป็นบุคคลที่ไม่ต้องคอยอุปสรรคต่อความลำบาก^{๓๖}

ยุวัฒน์ วุฒิเมธี ได้กล่าวไว้ว่า การพึ่งตนเอง หมายถึง การที่ชุมชนมีความสามารถที่จะดำเนินโครงการและลงทุนดำเนินกิจการได้ด้วยตนเอง เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ท้องถิ่น และยังหมายถึงสมาชิกของชุมชน หรือชาวบ้านสามารถช่วยเหลือตนเองและมีขีดความสามารถที่จะแก้ปัญหาหรือสนองความต้องการของตนเองและชุมชนได้มากขึ้น รวมทั้งสามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาพการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองได้อย่างเหมาะสม^{๓๗}

องค์ประกอบสำคัญของการพึ่งตนเอง

ประเวศ วะสี ได้กล่าวถึง องค์ประกอบสำคัญ ๕ ประการ หรือเบญจขันธ์ของชุมชนในการพัฒนาชุมชนและสังคมที่พึงประสงค์ซึ่งเป็นหลักการช่วยให้ชุมชนพึ่งตนเองได้ ดังนี้

๑. จิตใจที่เป็นธรรม หมายถึง จิตใจที่มีธรรมะ มีความขยันหมั่นเพียร ไม่กลัวลำบาก ไม่โลภมาก มีสันโดษธรรม ไม่จ่ายฟุ่มเฟือย จะกำหนดแบบแผนการผลิต และทำให้เกิดความสมดุลทางเศรษฐกิจ

๒. แบบแผนการผลิต หมายถึง กำหนดแบบแผนการผลิตให้เป็นแบบแผนการผลิตเพื่อกินเอง ใช้เอง ทำให้ต้องทำหลายอย่าง เป็นเกษตรกรรมแบบผสมผสาน ซึ่งทำให้มีกิน มีใช้ครบ และธรรมชาติแวดล้อมมีความสมดุล

๓. ความสมดุลของธรรมชาติแวดล้อม หมายถึง ความสมดุลที่เกิดขึ้น เพราะแบบแผนการผลิตที่คำนึงถึงความสมดุลของธรรมชาติแวดล้อม และขึ้นอยู่กับจิตใจมนุษย์ที่ไม่โลภมาก และการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจได้

๔. การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ หมายถึง เป็นระบบการผลิตแบบใช้เอง กินเอง ความสมดุลธรรมชาติกับสิ่งแวดล้อมกับพฤติกรรมที่ไม่ฟุ่มเฟือย ทำให้เศรษฐกิจได้สมดุล พอกิน พอใช้ไม่ขาดทุน ไม่เป็นหนี้ จึงมีชีวิตที่สงบสุข มีเวลา และไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม

๕. ชีวิตชุมชนและวัฒนธรรม หมายถึง ระบบชีวิตที่มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ใกล้ตัวมีอาหารการกินที่เหลือเฟือ มีเวลาที่จะช่วยเหลือกันสังสรรค์กัน และเกิดการผลิตทางวัฒนธรรมของชุมชนขึ้น คือ มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีการช่วยเหลือกัน มีสถาบันทางครอบครัวที่มั่นคง มีการนับถือลำดับอาวุโสและผู้เฒ่าผู้แก่ มีวัดเป็นสถาบันของชุมชนที่ช่วยพัฒนาจิตใจเป็นศูนย์กลาง

^{๓๕} สถาบันวิจัยสังคม, **ชนบทไทย**, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๙), หน้า ๓.

^{๓๖} สุพัตรา สุภาพ, **สังคมวิทยา**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๒), หน้า ๑๗.

^{๓๗} ยุวัฒน์ วุฒิเมธี, **การพัฒนาชุมชนจากทฤษฎีสู่การปฏิบัติ**, (กรุงเทพมหานคร: บางกอกบล็อก, ๒๕๓๗), หน้า ๖๒.

ทางการศึกษา ทางสาธารณสุขทางศิลปะ และวัฒนธรรมเป็นสถานสังคมสงเคราะห์และเป็น
เครื่องช่วยให้เกิดความสมดุลทางเศรษฐกิจ^{๓๘}

ลักษณะของการพึ่งตนเอง

กาญจนา แก้วเทพ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ ได้แบ่งลักษณะของการพึ่งตนเองเป็น ๒
ลักษณะ คือ

๑. ในเชิงปัจเจกบุคคล: การพึ่งตนเอง หมายถึง กิจกรรมทั้งหลายที่กระทำโดย
ปัจเจกชนและครัวเรือนเพื่อบรรลุถึงการมีหลักประกันของการดำรงชีพของเขา

๒. ในลักษณะกลุ่ม: การพึ่งตนเอง หมายถึง สังคม (กลุ่ม) ที่มีการจัดระบบเพื่อให้
ประชาชนสามารถดำเนินการตอบสนองความต้องการของตนด้วยวิธีการช่วยเหลือตนเอง และความ
ร่วมมือกับคนอื่นที่อยู่ในสถานการณ์เดียวกัน ทั้งนี้ การพึ่งตนเองอย่างแท้จริง ต้องกินความรวมถึงว่า
กลุ่มชนนั้นมีอิสระในการตั้งเป้าหมาย และมีอิสระในการดำเนินการให้บรรลุเป้าหมายโดยอาศัยความ
พยายามและกำลังของตน^{๓๙}

อภิชาติ ทองอยู่ สมพจน์ สมบูรณ์ และพัชรินทร์ ลาภานันท์ ได้ทำการแบ่งขอบเขตของ
การพึ่งตนเอง เป็น ๒ ลักษณะที่เกี่ยวข้องกัน คือ

๑. การพึ่งตนเองทางกายภาพ เป็นการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจและการปกครอง
ตลอดจนการจัดความสัมพันธ์ทางสังคมตามแบบแผนของตนเอง ซึ่งเป็นการผลิตเพื่อบริโภคเป็นหลัก

๒. การพึ่งตนเองทางวัฒนธรรมความเชื่อ สติปัญญา และอำนาจการตัดสินใจ ซึ่งมี
ผลต่อกันและกันทั้งสองด้าน เป็นการสร้างสังคมที่มีแบบแผนทางวัฒนธรรมและการผลิตของตนเอง มี
การผลิตเพื่อบริโภคเป็นหลัก มีศักยภาพที่ดำเนินไปตามรากฐานแห่งวัฒนธรรมของตนเองสูง และ
ขณะเดียวกันก็มีการช่วยเหลือเกื้อกูลระหว่างกันและกัน เสริมไปด้วยทั้งภายในหมู่บ้านและกับ
ภายนอกหมู่บ้าน ในความเป็นตัวของตัวเองที่สืบทอดวิถีแห่งการพึ่งตนเองได้ทั้งสองด้าน^{๔๐}

สรุป หลักพุทธธรรมเป็นคำสอนของพระพุทธเจ้า ที่มุ่งเน้นไปในทางปฏิบัติ ให้นุชนยึด
หลักสายกลาง ให้รู้จักอ่อนโอนผ่อนตามสถานการณ์ ปรับตัวให้เข้าสิ่งแวดล้อมได้ตามความเหมาะสม
สอนให้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ และยังเป็นหลักที่พึงทางใจทำให้เกิดมงคลแก่ชีวิต อันจะทำให้มนุษย์
สามารถอยู่ร่วมกันในสังคมด้วยความสงบสุขและเจริญก้าวหน้า หลักพุทธธรรมเป็นหลักในการปฏิบัติ
ที่สามารถปฏิบัติได้จริง เห็นผลได้จริง หลักพุทธธรรมเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตให้มีความสุข รู้จัก
ความพอดี

^{๓๘} ประเวศ วะสี, พุทธเกษตรกรรมกับสานตีสู่ของสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์
หมอชาวบ้าน, ๒๕๓๐), หน้า ๓๓-๓๕.

^{๓๙} กาญจนา แก้วเทพ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ, การพึ่งตนเอง: ศักยภาพในการพัฒนาชนบท,
(กรุงเทพมหานคร: รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์, ๒๕๓๐), หน้า ๓๔.

^{๔๐} อภิชาติ ทองอยู่, สมพจน์ สมบูรณ์ และพัชรินทร์ ลาภานันท์, สถาบันหมู่บ้านกับการพัฒนา
พึ่งตนเอง, (ขอนแก่น: สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๓๗), อ้างถึงใน ณรัชชอร์ พิพัฒน์ธนากร,
“การพึ่งตนเองของสมาชิกกองทุนหมู่บ้าน ในเขตเทศบาลเมืองกระทุ่มล้ม อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม”,
วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๓).

หลักพุทธธรรมเป็นเครื่องนำทางในการดำเนินชีวิตธรรมทุกข้อหากปฏิบัติตามอย่างจริงจัง จะเป็นประโยชน์แก่ชีวิตอย่างมากทั้งสิ้น หลักพุทธธรรมนั้นสอนทั้งการดำเนินชีวิตที่จะทำให้ชีวิตตนมีค่าหรือเป็นชีวิตที่ประเสริฐ ชีวิตที่อยู่กับความเจริญและคุณธรรมและสอนการดำเนินชีวิตให้สังคมอยู่ร่วมกันอย่างสามัคคี สงบและเกิดประโยชน์แก่ส่วนรวม โดยเฉพาะหลักธรรม สันโดษ ที่ท่านได้สอนให้คนเรามีความ พอเพียง พอใจในสิ่งที่ตนมีตนได้ ไม่โลภมาก ใช้จ่ายทรัพย์อย่างประหยัด และหลักทฤษฎีมีกัตถประโยชน์ที่สอนให้คนเรามีความขยันหมั่นเพียร หมั่นเพียร การรักษาทรัพย์ การคบเพื่อนที่ดี และการใช้จ่ายทรัพย์อย่างรู้คุณค่าของทรัพย์นั้น ฉะนั้นหลักธรรมจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะเข้ามาเสริมสร้างแนวทางแห่งการประพฤติ ปฏิบัติในการดำเนินชีวิตเพื่อให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี